

Economisten of vormingsleiders?

In het eerste nummer van het *International Journal of Social Economics* staat een interessant artikel van G. G. C. Routh¹⁾ over loon- en salarisverhoudingen. De schrijver probeert na te gaan in hoeverre de veranderingen in de verhoudingen sinds het einde van de vorige eeuw te verklaren zijn uit veranderingen in de vraag- en aanbodverhoudingen. Hij vindt wonderlijke zaken. Zo blijkt de verdeling van de loonsom voor handarbeiders tussen 1886 en 1971 zeer stabiel te zijn. „Is there some immutable law”, vraagt hij zich af, „saying that 10 per cent of adult men must get less than 69 per cent of the median wage while 10 per cent remain more than 43 per cent above, a law impervious to the great social changes that have swept the country since our grandfathers' time?”.

Routh concludeert aan de hand van veel ouder en nieuwer statistisch materiaal, dat de verhoudingen merkwaardig stabiel zijn. Zoekend naar een verklaring komt hij op het principe van Le Chatelier, een wet uit de fysica, die stelt dat, wanneer bijvoorbeeld een gas wordt samengedrukt, de temperatuur ervan stijgt en tracht het oude volume te herstellen. Zoiets gebeurt er ook in de inkomensverhoudingen. Leden van elke beroepsgroep zijn zeer gehecht aan wat zij zien als hun rechtmatige plaats in de inkomenspyramide. Wanneer zij het gevoel hebben, dat hun plaats gaat verschuiven (in neerwaartse richting), worden zij „desperate men” en doen alles, om de eigen positie te herstellen of zo mogelijk te verbeteren. Iedere groep gedraagt zich overeenkomstig het principe van Le Chatelier. Het zou onjuist zijn ervan uit te gaan, dat de loonverhoudingen niet veranderen. Er zijn integendeel voortdurend veranderingen onderweg. Het gehele systeem kan van nature niet tot rust komen „omdat het bestaat uit een veelheid van eenheden, die verschillende gedachten hebben over wat hun betrekking tot elkaar zou moeten zijn”. De hele drukte over inkomensverhoudingen wordt niet ingegeven door vraag en

aanbod, maar door verschillende ideeën over het rechtvaardige loon. „I do not mean a wage possessing intrinsic justice, for it seems to me that now as in medieval times, the wage is an expression of status rather than what a man deserves”.

Welke conclusie zou men uit zo'n betoog kunnen trekken voor de mogelijkheden van een inkomensbeleid? De argumentatie, die stelt dat loonverhoudingen relatieve schaarste weerspiegelen en dat je daarmee dus niet mag schuiven, verliest veel van haar kracht. Op sociale opvattingen berustende verschillen, moeten, zou men zeggen, met die opvattingen kunnen veranderen. Maar dat laatste ziet Routh niet zo zeer zitten. Hij vreest, dat elke groep zo hardnekkig vasthoudt aan de eigen relatieve positie, dat beleid wel eens zeer moeilijk zou kunnen zijn. Hij vreest dat de poging, een loonstructuur te ontwerpen met als doel de status quo te verbreken, zich misschien niet verdraagt met het institutionele kader van het kapitalisme. Eigenlijk een intrigerende opmerking, vind ik. Bedoelt de schrijver dat een stelsel waarin iedere groep zich organiseert (zich organiseren kan) en de eigen positie verdedigt (verdedigen kan), zich niet verdraagt met een streven naar nivellering der inkomensverhoudingen? Maar wat zou dan het alternatief zijn? Een ander stelsel zonder die vrijheid voor de verschillende groepen? Of gaat het bij inkomensbeleid om meer dan het beïnvloeden van inkomens zonder meer, en gaat het daarbij vooral om sociale indoctrinatie? Zouden we voor inkomenspolitiek dan toch meer hebben aan vormingswerkers dan aan economen?

Prof. Dr. W. Albeda

1) G. G. C. Routh, Interpretation of pay structure, *International Journal of Social Economics*, vol. 1, no. 1.

Inhoud

Prof. Dr. W. Albeda:
Economisten of vormingsleiders? 541

Column

Inkomensverdeling in het land van de zelfbesturende bedrijven, door
Prof. Dr. J. Wemelsfelder 543

Drs. B. de Vries en Prof. Dr. J. Kommandeur:
Aardgas in West-Europa; hoeveel voor hoelang? 544

Dr. C. J. Rijvros:
Liquiditeiten en monetair beleid 548

Dr. A. C. van Wickeren:
De stijging van de arbeidsproductiviteit 553

Fisconomie

Inlichtingenplicht jegens fiscus en fiscale strafvordering, door
Mr. M. A. Wisselink 554

Boekennieuws

Dr. W. Roest: Bouw en economische groei, door *Drs. J. A. M. Heijke* 557

Prof. Dr. Th. L. M. Thurlings: Begroting en belasting; een studie over
overheidsfinanciën, door *Prof. Drs. E. L. Berg* 558

Redactie

Commissie van redactie: H. C. Bos,
R. Iwema, L. H. Klaassen, H. W. Lambers,
P. J. Montagne, J. H. P. Paelinck,
A. de Wit.
Redacteur-secretaris: L. Hoffman.

Adres: Burgemeester Oudlaan 50,
Rotterdam-3016; kopij voor de redactie:
postbus 4224.
Tel. (010) 14 55 11, toestel 3701.
Bij adreswijziging s.v.p. steeds adresbandje
meesturen.

Kopij voor de redactie: in tweevoud,
getypt, dubbele regelafstand, brede marge.

Abonnementsprijs: f. 83,20 per kalenderjaar
(incl. 4% BTW); studenten f. 52
(incl. 4% BTW), franco per post voor
Nederland, België, Luxemburg, overzeese
rijksdelen (zeepost).

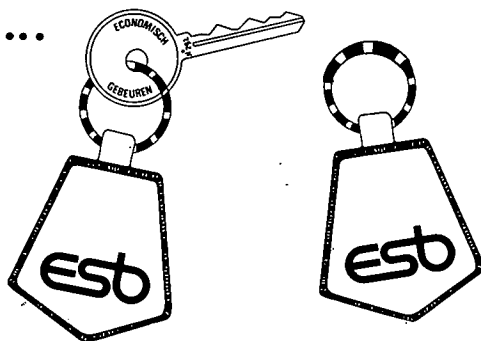
Betaling: Abonnementen en contributies
(na ontvangst van stortings/giro-
acceptaart) op girorekening no. 122945
i.n.v. Economisch Statistische Berichten
te Rotterdam.

Losse nummers: Prijs van dit nummer f 2,50
(incl. 4% BTW en portokosten).
Bestellingen van losse nummers
uitsluitend door overmaking van de hierboven
vermelde prijs op girorekening no. 8408
i.n.v. Stichting het Nederlands Economisch
Instituut te Rotterdam met vermelding
van datum en nummer van het gewenste
exemplaar.
Abonnementen kunnen ingaan op elke
gewenste datum, maar slechts worden
beëindigd per ultimo van een kalenderjaar.

Advertenties: B.V. Koninklijke Drukkerijen
Roelants - Schiedam
Lange Haven 141, Schiedam.
tel. (010) 26 02 60, toestel 908.

Sleutelhangers...

krijgt U niet cadeau als u een
abonnement op **ESB** neemt.
Ook al is **ESB** de sleutel tot het
economisch gebeuren.

Wat U wel ontvangt is veel interessante
achtergrondinformatie. Iedere week weer artikelen,
columns en rubrieken door een keur van auteurs.

Voor abonnementen: tel. (010) 14 55 11, toestel 3701.

Stichting
Het Nederlands Economisch Instituut

Adres: Burgemeester Oudlaan 50,
Rotterdam-3016; tel. (010) 14 55 11.

Onderzoekafdelingen:

Arbeidsmarktonderzoek

Balanced International Growth

Bedrijfs-Economisch Onderzoek

Economisch-Technisch Onderzoek

Vestigingspatronen

Macro-Economisch Onderzoek

Projectstudies Ontwikkelingslanden

Regionaal Onderzoek

Statistisch-Mathematisch Onderzoek

Transport-Economisch Onderzoek

Inkomensverdeling in het land van de zelfbesturende bedrijven

De inkomensverdeling in het land van het arbeiderszelfbestuur — Joegoslavië — blijft een dankbaar object van studie voor Joegoslaven en buitenlanders, omdat men eruit hoopt te leren in hoeverre die inkomensverdeling afwijkt van die in het westen. In Joegoslavië beslissen immers — in beginsel — de bedrijfsgenoten over de verdeling van het inkomen binnen een bedrijf. De animo voor bestudering van het probleem kan rijkelijk worden gevoed, omdat Joegoslavië een land is met zo'n overvloed aan statistische gegevens dat computers de verwerking soms niet aankunnen.

Na recente studies van o.a. de Joegoslavische econome Sophia Popow 1) en de Amerikaan Wachtel 2) is thans een uitgebreid, in Amerika geschreven, proefschrift verschenen van de hand van onze landgenoot Thomas 3). Thomas werkte mee aan het bekende project van de Cornell University, waarbij problemen van zelfbesturende bedrijven, all over the world, worden bestudeerd o.l.v. Prof. Vanek. Het is een nuttige studie, vooral ook voor hen die zich bij hun mening over bedrijfsdemocratie gemakkelijker laten leiden door hooggestemde, doch vage idealen, dan door de harde wetten die ieder economisch proces helaas beheersen. Het begrip democratie en democratisering heeft in ons land bijna de kracht van een bezweringsformule gekregen, waarmee goed en kwaad van elkaar kunnen worden onderscheiden. De bestudering van de beloning van werkers in zelfbesturende bedrijven in Joegoslavië kan illustreren hoe gevaarlijk dit soort bezweringsformules zijn.

Men zou kunnen zeggen dat de studie van Thomas een aanvulling vormt op de studies van Wachtel en Popow. Laatstgenoemden bezagen in hun studies over de inkomensvorming in Joegoslavische bedrijven vooral de beloning voor het zelfde soort werk in verschillende bedrijfstakken. Zij kwamen daarbij tot de conclusie dat er nogal grote verschillen zijn. Zo zijn de lonen voor hetzelfde werk in kapitaalintensief werkende bedrijfstakken met een monopoliepositie hoger dan in andere bedrijfstakken. Zelfbestuur zou volgens

Wachtel hiervoor een verklaring kunnen zijn, omdat zij die hoge lonen hebben, geen belang hebben bij egalisatie. Men probeert buitenstaanders zoveel mogelijk uit het bedrijf te weren, omdat veel varkens de spoeling dun maken. De beloningsverschillen blijken in de loop der jaren eerder groter dan kleiner te worden.

Thomas kijkt in zijn studie (waaruit hier een enkel puntje is gelicht) veel meer naar de verticale inkomensverdeling, d.w.z. naar de verdeling van hoog naar laag en zoekt naar een verklaring van deze inkomensverschillen in termen van o.a. de investeringen in de opleiding, de ervaring en de aard van de functie. Het is een analyse van wat men graag noemt de invloed van „human capital” op de inkomensvorming. Allereerst moet dan geconstateerd worden, dat in het socialistische Joegoslavië de algemene klacht is — die door de schrijver wordt bevestigd — dat sociale afkomst van groot belang blijkt te zijn voor de opleiding, die men krijgt en het daardoor later te verwerven inkomen, en dat er in dit opzicht van gelijkheid geen sprake is. Wie uit een (gelgoede) intellectuele familie komt, heeft, statistisch gesproken, in het onderwijs de beste kansen en krijgt het daardoor later economisch beter.

Volgens de gegevens van Thomas zijn ook de verschillen tussen de hoogste en laagste functies groot. De schrijver noemt een verhouding van 10 : 1 in de industrie en wijst erop, dat deze verhouding op gemiddelden is gebaseerd. In dit opzicht dus geen overmatige sociale gelijkheid. Vooral de ongeschoolden moeten het daarbij ontgelden, terwijl de vrouwen systematisch-nogal-wat minder verdienen dan de mannen. Thomas meent, dat dit kan wijzen op discriminatie binnen de zelfbesturende organisaties tegen de economisch zwakkeren. Indien dit inderdaad de verklaring zou vormen, kunnen zekere tragische consequenties aan zelfbestuur niet ontzegd

worden. Zelfbestuur ontstond immers als een alternatief voor wat men in het obligate jargon de klassenstrijd noemt. In plaats van een strijd tussen kapitaalbezitters en arbeiders die solidariserend werkt, zou — al of niet ondergronds — een strijd tussen de arbeiders onderling aan de gang zijn, waarbij de zwaksten bij de verdeling van het inkomen in het nadeel verkeren. Op zich zelf is dat niet onplausibel, omdat men democratie vaak verwacht met rechtvaardigheid, terwijl het een vorm van machtsuitoefening is.

Zeer scherp springt dit naar voren als men als ene uiterste een democratische situatie vergelijkt, waarbij een minderheid op de meest rigide wijze door een meerderheid wordt uitgebuit (democratie op zijn slechtst) met het andere uiterste, waarbij in een hiërarchie van hogerhand beslissingen worden getroffen, waarin men als een arbiter zoveel mogelijk rekening probeert te houden met alle wensen en verlangens die van belang zijn (hiërarchie op zijn best). Als ergens dogma's of eenvoudige leuzen zonder betekenis zijn, dan is dat op het gebied van de problematiek van de bedrijfsdemocratie. De hierboven genoemde studies suggereren dat democratie en rechtvaardigheid niet vanzelfsprekend in elkaars verlengde liggen, ja met elkaar in tegenspraak kunnen komen. Dat is natuurlijk geen pleidooi tegen democratie, maar wel voor voorzichtigheid in de oordeelsvorming en omzichtigheid in het beleid.

1) S. Popow, *Intersectoral relations of personal incomes*, *Yugoslav Survey*, XIII, mei 1972.

2) H. M. Wachtel, *Workers' management and workers' wages in Yugoslavia*, Cornell University Press, 1973.

3) H. Thomas, *Personal income distribution in Yugo-Slavia*, doctoral dissertation, Cornell University, 1973.

Aardgas in West-Europa

Hoeveel voor hoelang?

DRS. B. DE VRIES
PROF. DR. J. KOMMANDEUR

Het is noodzakelijk de energiesituatie in West-Europa op kwantitatieve wijze onder ogen te zien. Niet alleen aan de energiehoeveelheid móet aandacht worden geschonken, maar ook aan de termijn waarop die hoeveelheid beschikbaar is. Het gaat dus om de vraag: hoeveel voor hoelang. Met behulp van de zgn. scenario-methode — men doet expliciete uitspraken over de verschillende veronderstellingen die aan vooruitberekeningen van bepaalde grootheden ten grondslag liggen — trachten de schrijvers een zo objectief mogelijke evaluatie te geven van de mogelijkheden, die zich met betrekking tot het aardgas onder verschillende omstandigheden voor West-Europa zullen voordoen. Voor zover de auteurs, die deel uitmaken van de vrije studierichting chemie van de Rijksuniversiteit te Groningen, historische gegevens hebben gebruikt, zijn deze in hoofdzaak afkomstig uit „The American Association of Petroleum Geologists (AAPG) Bulletin” (nrs. 35-38, deel 7, 8, 9 of 10) en „The oil and gas journal — worldwide oil at a glance” (1966-1972). Zij zijn de heer L. Meyer erkentelijk voor de waardevolle en kritische discussies.

Aardgas is gebleken een van de belangrijkste grondstoffen voor de Westeuropese economieën te zijn. In de late jaren vijftig is de consumptie aangevangen en zij heeft binnen één decennium een grote vlucht genomen. De landen van West-Europa zijn in grote mate van dit natuurlijke produkt afhankelijk geworden en het is dan ook geen wonder dat velen zich beijverd hebben, prognoses te geven over de beschikbaarheid van deze grondstof in de toekomst.

Tabel 1. Het Westeuropese aardgasverbruik; feiten en vooruitzichten a)

Feiten	1965		1972	
	cumulatieve reserve	consumptie uit eigen velden	cumulatieve reserve	consumptie uit eigen velden
	x 10 ⁹ m ³			
Italië	210-280	7,8	330	14,2
Oostenrijk	35	1,7	40	2,0
Frankrijk	235	5,0	265	7,5
Duitsland	230	2,8	435-480	17,7
Nederland	1.000-1.890	1,8	2670	59,4
Engeland			1.045-1.325	26,1
Noorwegen			420	
Denemarken			50	
West-Europa	2.640-2.690	16,2	5.585	128,8

Vooruitzichten	Shell b)	Shell c)	Shell d)	OECD, EG e)	Odell e)
	1971	1973	1973	1972	1973
<i>Voorstelling voor 1975</i>					
Consumptie in 10 ⁹ m ³	180	170	185	142	350
als % van voorspelde energiebehoefte	12	12		10	24
w.v. uit eigen velden in 10 ⁹ m ³			160	128	290
<i>Voorstelling voor 1980</i>					
Consumptie in 10 ⁹ m ³	265		260	225	520
als % van voorspelde energiebehoefte	14			12	27
w.v. uit eigen velden in 10 ⁹ m ³			200	190	425
<i>Voorstelling voor 1985</i>					
Consumptie in 10 ⁹ m ³	340		340	320	735
als % van voorspelde energiebehoefte	15		14	14	31
w.v. uit eigen velden in 10 ⁹ m ³			230	250	520

Tabel 1 geeft een overzicht van verbruikscijfers en voorraadschattingen anno 1972 en van de verschillende voorspellingen omtrent beschikbaarheid van aardgas zoals die door regeringsinstellingen, oliemaatschappijen en ter zake kundige personen zijn opgesteld. Hoewel er grote verschillen in deze voorspellingen zijn te constateren, hebben zij gemeen dat ervan wordt uitgegaan, dat het energieverbruik in West-Europa met ca. 4% per jaar zal blijven groeien, ofwel elke 16 jaar zal verdubbelen. Omdat de voorspellingen zich tot de korte termijn (tot 15 jaar) beperken, geven zij niet aan voor hoelang het voorspelde verbruik kan worden gehandhaafd.

Het zal duidelijk zijn, dat consumptie van eindige voorraden aardgas tot uitputting leidt en dat uiteindelijk het gasverbruik zal moeten afnemen omdat de gasvelden leegraken. In hoeverre het uitgeput raken van bekende velden gecompenseerd kan worden door het in exploitatie nemen van nieuwe hangt uiteraard af van de mogelijkheid van het ontdekken van nieuwe velden. Hier treedt dan meestal de scheiding der geesten op. Naast pessimisten die geloven dat spoedige uitputting voor de deur staat, zijn er optimisten die van mening zijn dat er nog veel te ontdekken valt, zodat gasleveranties nog over zeer lange perioden zullen kunnen voortgaan.

De scenario-methode

Gezien de diversiteit van meningen lijkt het ons zinvol

a) De gegevens in deze tabel betreffen consumptiesnelheden uit binnenlandse c.q. West-europese aardgasvelden, alsook bewezen cumulatieve voorraden in het betreffende land c.q. West-Europa. De gebruikte eenheid is miljard (10⁹) m³; een m³ is gedefinieerd als de hoeveelheid aardgas bij 0°C en 1 atm druk in het volume van 1 m³. De gegevens hebben betrekking op aardgas met een calorische waarde van 8.420 kcal m³ (Groningen-gas) ofwel 9,8 kWh(th), m³.

b) H. Hoog. *Elektriciteit in onze toekomstige energievoorziening*. Publ. 12 van de Stichting Toekomstbeeld der Techniek. 1972. blz. 11.

c) C. P. Coppack (Shell International Gas Ltd., London) *Natural gas*, Presentation to the Royal Society Meeting, Energy in the 1980's, november 1973.

d) A. Hols (Shell Internationale Petroleum Mij BV, Den Haag). *The future energy supplies to the Netherlands*, Verhandelingen Kon. Ned. Geol. Mijnbouw Gen., vol. 29, 1973.

e) P. R. Odell, *Indigenous oil and gas developments and Western Europe's energy policy options*, *Energy Policy*, juni 1973.

boortorens

een zo objectief mogelijke evaluatie te geven van de mogelijkheden, die zich onder verschillende omstandigheden zullen voordoen. Het beste daartoe leent zich de *scenario-methode*, volgens welke men expliciete uitspraken doet over de verschillende veronderstellingen, die ten grondslag liggen aan vooruitberekeningen van bepaalde grootheden. Uiteraard zal men trachten deze uitspraken zo dicht mogelijk bij de realiteit te doen aansluiten, maar het schatten van bijv. de omvang van gasvoorraden blijft een vrij arbitraire zaak. Het is onzes inziens het meest verhelderend dit expliciet te erkennen.

De scenario's, die wij hebben doorgerekend, zijn gebaseerd op drie uitgangspunten welke van belang zijn bij het vinden en verbruiken van aardgasvoorraden.

1. Appreciatie van gasvoorraden

Als een gasveld wordt aangeboord, wordt een aanvangsschatting gemaakt van de aanwezige hoeveelheid gas. Deze schatting wordt meestal in opwaartse richting herzien indien méér informatie door verdere exploratie en exploitatie wordt verkregen. Een theoretische analyse van deze zgn. „*appreciatie*” is moeilijk te geven. Door de „*Alberta Energy Conservation Board*” is evenwel een empirische appreciatierelatie opgesteld op grond van informatie over de gasveldontwikkeling in de provincie Alberta, die door de oliemaatschappijen volgens wettelijk voorschrift aan deze instantie moet worden gegeven 1). Deze relatie geeft aan, dat het doorsnee gasveld in Alberta na verloop van acht jaar ruim viermaal zoveel blijkt te kunnen leveren als op grond van de eerste boringen werd geschat. Een door ons uitgevoerde statistische analyse van de gasveldontwikkeling in West-Europa heeft laten zien, dat deze appreciatie ook voor de ontwikkeling van het doorsnee gasveld in West-Europa een bevredigende beschrijving geeft. Voor onze berekeningen maken wij dan ook gebruik van deze appreciatierelatie om na te gaan hoeveel gas van reeds bekende gasvelden uiteindelijk te verwachten valt.

2. Uiteindelijke cumulatieve reserves 2)

Bij hantering van de scenario-methode dient een expliciete uitspraak te worden gedaan over de hoeveelheid gas, waarover men uiteindelijk zal blijken te kunnen beschikken. Wij hebben een drietal gevallen beschouwd:

- a) er worden geen nieuwe vondsten gedaan; de totale gasreserve zal uitsluitend bestaan uit de geapprecieerde voorraden, die nu reeds zijn gelokaliseerd (dit komt neer op 6.500 mrd. m_0^3);
- b) het aandeel van West-Europa in de te ontdekken wereldvoorraden zal gelijk blijven aan wat het nu is (d.w.z. 10%); algemeen 3) wordt de uiteindelijke winbare cumulatieve wereldvoorraad geschat op 300.000 mrd. m_0^3 . Voor West-Europa komt deze hoogste schatting dus neer op 30.000 mrd. m_0^3 ;
- c) de uiteindelijke reserves zullen 15.000 mrd. m_0^3 blijken te bedragen.

Naast deze schattingen van voorraden moet een veronderstelling worden gemaakt omtrent de snelheid, waarmee ze zullen worden ontdekt. Wij gaan hier uit van een logistieke groei, die eerst snel is omdat er veel belangstelling is en er veel te ontdekken valt, maar afneemt naarmate de exploratie verder voortschrijdt en de meeste velden zijn ontdekt. De parameter, die deze groeisnelheid beschrijft, is een maat voor de technologische ontwikkeling en voor de financiële en personele inspanning die men bereid is zich te getroosten. Deze parameter kan uiteraard worden beïnvloed door beleidsbeslissingen ten aanzien van exploratieconcessies en prijzen. In eerste instantie hebben wij deze parameter afgeleid uit de ontwikkeling tot nu toe.

3. De consumptie der voorraden

Ook omtrent de consumptie van de voorraden dienen, binnen zekere grenzen, expliciete veronderstellingen te worden gemaakt. Allereerst verstrijken er aan aantal jaren tussen het vinden en het in exploratie nemen van een gasveld. Deze tijd blijkt tot dusver ca. 4 jaar te hebben bedragen; deze waarde hebben wij in eerste instantie in onze berekeningen aangehouden. Daarnaast is er de snelheid van de consumptie. Hierbij gaat het om de vraag welk deel van de voorraad per jaar wordt verbruikt. Een onderste grens hieraan wordt gesteld door economische overwegingen. Uiteraard moet een exploiterende maatschappij voldoende gas kunnen leveren om exploratie- en exploitatiekosten binnen een bepaalde tijd te kunnen dekken. De ondergrens van de consumptie wordt tevens bepaald door de eisen, die de overheden aan hun jaarlijkse belastingopbrengst uit aardgaswinning stellen. Deze ondergrens aan de exploitatie lijkt in de buurt van 4% per jaar te liggen (uitputtingstijd 25 jaar). Een bovengrens wordt voornamelijk gegeven door technische overwegingen. Bij te hoge extractiesnelheid loopt men het risico, dat niet het gehele gasveld kan worden geëxploiteerd. Wij hebben in onze berekeningen een bovengrens van 7% per jaar (uitputtingstijd 14 jaar) aangehouden. Voor oudere velden ligt de verbruikssnelheid reeds historisch vast; voor recentelijk ontdekte en nog te ontdekken velden hebben wij deze parameter op 4% resp. 7% gesteld en met beide waarden de scenario's berekend.

1) Energy Resources Conservation Board, *Reserves of crude oil, gas, natural gas liquids and sulfur*, Province of Alberta, Alberta, Canada, december 1971. Wij zijn Prof. Odell erkentelijk voor het ons ter beschikking stellen van dit rapport. Afhankelijk van de waarschijnlijkheid waarmee men een hoeveelheid aardgas winbaar acht, wordt gesproken van bewezen, waarschijnlijke en mogelijke reserves. In het algemeen hebben onze gegevens betrekking op bewezen reserves.

2) Onder cumulatieve voorraden of reserves wordt verstaan de som van hetgeen op een bepaald tijdstip nog in het veld aanwezig is en hetgeen er tot dan toe uit gewonnen is.

3) Zie o.a. M. King Hubbert, *Energy resources*, in *Resources and Man, Resources for the Future*, Freeman and Company, 1969.

Resultaten van de berekeningen

Figuren 1, 2 en 3 geven een overzicht van de jaarlijkse beschikbaarheid van gas voor de periode van 1950 tot 2050, volgende uit de verschillende gemaakte veronderstellingen zoals aangegeven in tabel 2. De resultaten zijn met een twee-

Tabel 2. Gegevens over de consumptiecurven; scenario I - IV a)

Scenario	Uiteindelijke cumulatieve reserve (x 10 ⁹ m ³)	Uitputtings-percentage	Jaar van maximale consumptie	Maximale consumptie (x 10 ⁹ m ³ /jr)	Maximale consumptie als % van de voorspelde energiebehoefte	Jaar van de grootste ontdekkingen
I 6.500	6.500	4	1984	260	12	1966
	7	1982	365	18	1966	
II 15.000	15.000	4	1989	470	16	1975
	15.000	7	1990	550	22	1975
III 30.000	30.000	4	1999	800	20	1983
	30.000	7	1994	900	27	1983
IV 15.000	15.000	4	1980-2005	285	(\leq 15)	1975
	30.000	4	1980-2054	285	(\leq 15)	1983

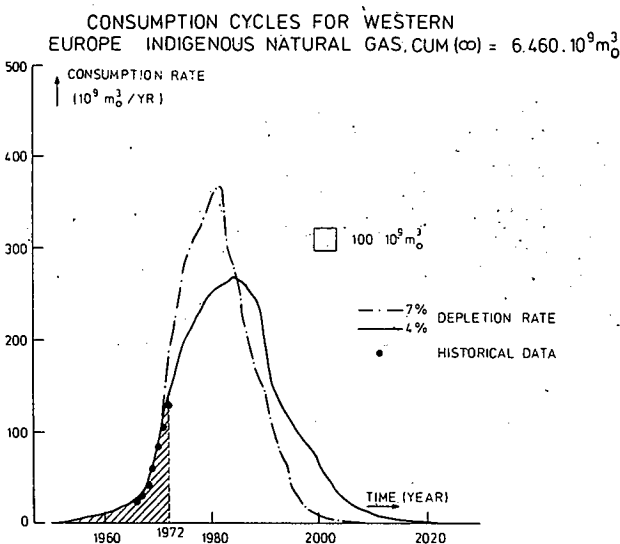
a) In deze tabel zijn de gegevens opgenomen, welke de besproken scenario's karakteriseren. De eenheid is miljard (10⁹)m³.

tal eenvoudige tot nu toe geldende vuistregels direct te begrijpen:

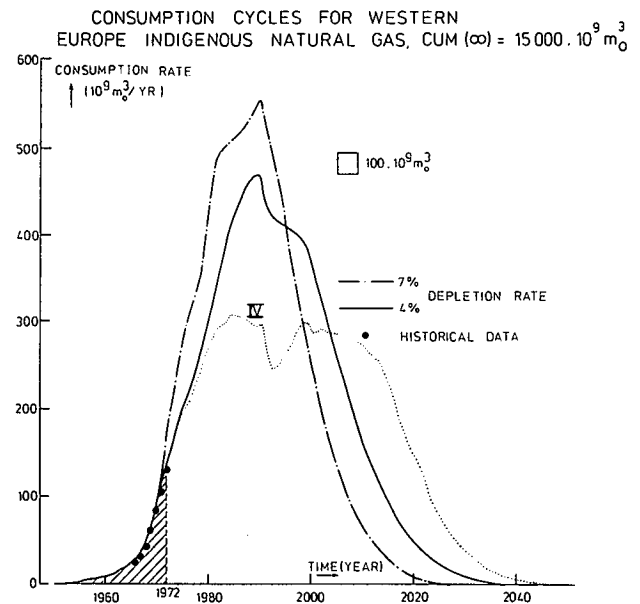
- als een gasveld eenmaal is ontdekt, wordt de exploitatie binnen enkele jaren ter hand genomen;
- de uitputtingstijd van een gasveld ligt tussen 15 en 25 jaar en is onafhankelijk van de grootte van het veld.

Wanneer deze twee regels onveranderd blijven gelden, d.w.z. wanneer het huidige gasbeleid blijft gehandhaafd, dan zal volgens onze berekeningen al vóór het jaar 2000 de gasconsumptie door uitputting van velden moeten afnemen. Van belang is, dat deze afname in de beschikbaarheid van gas optreedt zelfs indien een dozijn nieuwe gasvelden elk ter grootte van het Groninger veld ontdekt wordt in het tempo waarin de laatste jaren de gasvelden zijn ontdekt. Bedacht moet worden dat het Groninger veld tot nu toe het grootste veld is dat ter wereld ontdekt is. Vergelijking van scenario I en III leert, dat een zesmaal grotere gasvoorraad de top van het gasaanbod slechts negen jaar verschuift bij de huidige consumptiegewoonten. Odell (4) schat de aanwezige voorraden aardgas in 1980 op minimaal 9.500 mrd. m³. Gezien de door hem geschatte consumptiesnelheden (520 mrd. m³ per jaar in 1985), komen zijn veronderstellingen het dichtst bij scenario II (7%), waarvan volgens berekening de cumulatieve voorraden anno 1980 op rond 9.600 mrd. m³ liggen. De schatting van Hols (Shell, 1973) (5) komt het meest overeen met scenario I (4%).

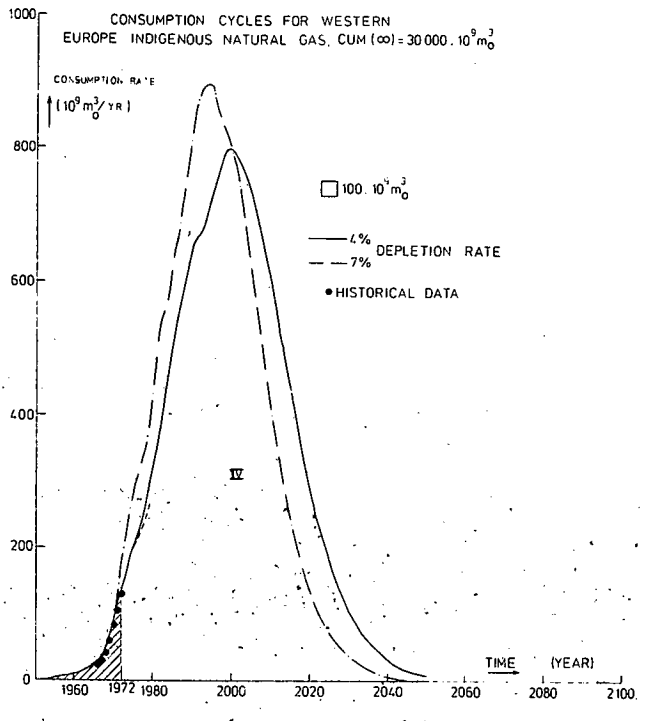
Figuur 1. Scenario I. Beschikbaarheid van Westeuropees aardgas indien van 1973 af geen nieuwe voorraden worden ontdekt. De curven illustreren de huidige praktijk, waarbij als onderste en bovenste grens resp. 4% en 7% uitputting per jaar wordt genomen.

Figuur 2. Scenario II. Beschikbaarheid van Westeuropees aardgas wanneer de cumulatieve reserves aan aardgas uiteindelijk 15.000 mrd. m³ zullen blijken te bedragen. De huidige praktijk wordt weer geïllustreerd met de curven voor 4% en 7%; curve IV representeert het gasbeleid, dat een maximale consumptie van 285 mrd. m³ per jaar toestaat. Dit beleid zou de gasbeschikbaarheidsperiode met 30 jaar verlengen. Nieuwe velden worden alleen in productie genomen indien de consumptie door uitputting van velden niet op het gewenste niveau gehandhaafd kan blijven.

Figuur 3. Scenario III. Beschikbaarheid van Westeuropees aardgas in het onwaarschijnlijke geval dat de cumulatieve reserves uiteindelijk 30.000 mrd. m³ zullen blijken te zijn. Naast de nu gevolgde praktijk (4% en 7%) geeft curve IV het resultaat aan van een maximum-consumptiebeleid. Het is duidelijk dat, zelfs bij aanwezigheid van zulke grote voorraden als hier is aangenomen, de gasbeschikbaarheid over een langere periode pas gegarandeerd kan worden wanneer het huidige beleid drastisch wordt bijgesteld.

4) P. R. Odell, Indigenous oil and gas developments and Western Europe's energy policy options, *Energy Policy*, juni 1973. Vergelijking met de schattingen van Odell dient met voorzichtigheid te geschieden, aangezien Odell ook met olie geassocieerd gas in zijn cijfers heeft opgenomen.

5) Hols (Shell Internationale Petroleum Mij. B.V., Den Haag), *The future energy supplies to the Netherlands*. Verhandelingen Kon. Ned. Geol. Mijnbouw Gen., vol. 29, 1973.

Het leek ons juist, tevens met een voorbeeld te illustreren welke consequenties een afname van de beschikbaarheid van gas zou hebben. Laten we aannemen, dat na de top in de gasconsumptie van verdere groei in de energieconsumptie wordt afgezien, maar dat het niveau dient te worden gehandhaafd. Men zou deze energie dan met bijv. kerncentrales elektrisch moeten produceren om zo het zgn. „tekort” op te vangen. Voor de verschillende beschouwde gevallen is het resultaat in tabel 3 weergegeven. Voor het geval van scenario II, 15.000 mrd. m_0^3 bij een consumptie van 7% per jaar, zou men dan in de periode 1990-2000 ca. 1,6 mln. MegaWatt elektrisch (MWe) moeten substitueren. Een gemiddelde grootte voor kerncentrales in die periode zal ca. 1.000 MWe zijn (nu 300-600 MWe). Dit betekent dat men dan in West-Europa gemiddeld 180 grote kerncentrales per jaar of één per elke twee dagen zou moeten bijbouwen. Ter vergelijking: de hoogste prognose voorzien voor de periode 1980-1990 is installatie van 0,25 mln. MWe; dit vooruitzicht roept in bepaalde kringen reeds grote bezwaren op.

Tabel 3. Voorspelde „tekorten” a)

Scenario	Ter handhaving van het maximale consumptiepeil te vervangen hoeveelheid aardgas (x $10^9 m_0^3$)	Periode	Te installeren equivalente hoeveelheid elektrisch vermogen (GWe)
I (4%)	710	1985-1995	710
I (7%)	1.190	1985-1995	1.190
II (4%)	630	1990-2000	630
II (7%)	1.625	1990-2000	1.625
III (4%)	960	2000-2010	960
III (7%)	2.400	2000-2010	2.400

a) De hoeveelheden aardgas die in tienjarige perioden moeten worden vervangen ter handhaving van het maximale consumptieniveau, zijn gegeven in miljarden (10^9) m_0^3 . De omrekening in te installeren equivalente hoeveelheden elektrisch vermogen is gebaseerd op de veronderstelling dat eenzelfde deel van het aardgas als thans (ca. 20%) ten tijde van maximale consumptiesnelheid wordt gebruikt voor de opwekking van elektriciteit. Dit betekent dat 1 mrd. m_0^3 wordt gelijkgesteld met een opgesteld vermogen van ongeveer 1 GWe (= 1.000 MWe), bij een gemiddeld rendement der centrales van 35%.

Een ander gasbeleid

Naar onze mening zou het bijzonder te betreuren zijn als een zo snelle consumptie van een zo waardevolle brandstof als aardgas zich inderdaad zou realiseren. We hebben daarom met scenario's ook nagegaan welke beleidsalternatieven zich kunnen voordoen. Het lag voor de hand daarbij uit te gaan van de volgende kenmerken van aardgas:

1. aardgas is een „schone” brandstof;
2. aardgas is goedkoop te distribueren en het noodzakelijke net is grotendeels reeds aangelegd;
3. aardgas is in betrekkelijk grote mate in West-Europa aanwezig; de beschikbaarheid is minder gevoelig voor onverwachte buitenlandse politieke ontwikkelingen dan die van andere brandstoffen;
4. aardgas wordt in een aantal kleinverbruikerstoepassingen (als verwarming en heetwatervoorziening) met een hoger „over-all” rendement toegepast dan met elektriciteit. Het geval is; bovendien zijn er goede perspectieven voor beter gebruik (isolatie, warmtepomp, „total energy”).

Aardgas leent zich daarom vooral voor gedecentraliseerde toepassing en met name voor het bevredigen van de primaire energiebehoeften, waaronder wij in eerste instantie verstaan het huishoudelijke en commerciële kleinverbruik. Als beleidsdoelstelling van onze aanvullende scenario's nemen wij daarom het oogmerk: de voorziening van de sector van het kleinverbruik voor een zo lang mogelijke termijn te garanderen, waarbij het huidige grootverbruik (vooral in de industrie als brandstof en grondstof) wel gehandhaafd blijft, maar niet wordt uitgebreid.

Een voorlopige schatting van de primaire behoefte vermeerderd met het huidige industriële verbruik van West-Europa voor de komende decennia levert 285 mrd. m_0^3 per jaar op. Hierbij is uitgegaan van het huidige verbruik (1972:

sinds 1917

sinds 1917

STENOGRAFENBUREAU W. STEMMER & Zn. B.V.

Schiebroekseweg 22-24, telefoon (010) 22 38 66
postbus 35007, Rotterdam

vervaardigt o.a. de officiële gemeenteraadsverslagen van Arnhem, Baarn, Best, Breda, Dordrecht, Eindhoven, Groningen, Haarlem, Haarlemmermeer, 's-Hertogenbosch, Hilversum, Maastricht, Rheden, Rotterdam, Tilburg en Veldhoven.

Wij leveren ook:

notulen van directie- en aandeelhoudersvergaderingen

De jarenlange gedegen ervaring van ons bureau, toepassing van moderne geluidsopnametechniek en vooral onze eerste-klas medewerkers garanderen snel en accuraat werk, uitgevoerd op uiterst betrouwbare en discrete wijze.

I.M.

129 mrd. m_0^3 per jaar), waaraan met behulp van de gezinsprognoses van West-Europa nog 156 mrd. m_0^3 is toegevoegd (gemiddeld over West-Europa ongeveer 2.000 m_0^3 per aansluiting) om in de toekomst ook die gezinnen die nog niet van aardgas profiteren, te kunnen bedienen. Het beleidsuitgangspunt is dan als volgt te concretiseren: het is de bedoeling niet meer dan 285 mrd. m_0^3 aardgas per jaar in West-Europa te consumeren; *nieuwe velden worden pas in exploitatie genomen als dit verbruik door uitputting van velden niet meer gehandhaafd kan worden.*

De resultaten van de op deze overweging gebaseerde berekeningen zijn eveneens in de figuren 2 en 3 aangegeven (scenario IV). Onder de veronderstellingen van scenario I (uiteindelijke cumulatieve reserves 6.500 mrd. m_0^3) wordt geen verlenging van de gasbeschikbaarheidsperiode verkregen. Daarvoor is de ontwikkeling reeds te ver voortgeschreden. Wanneer echter uiteindelijk 15.000 mrd. m_0^3 aardgas aanwezig zal blijken te zijn (scenario II), wordt een reeds aanzienlijke verlenging (ca. 30 jaar) verkregen. Dit is uiteraard in nog veel ruimere mate het geval onder de veronderstelling van scenario III (cumulatieve reserves 30.000 mrd. m_0^3). Bovendien wordt de crisisachtige situatie van een snelle afname van de gasbeschikbaarheid vermeden.

Wij ontveinen ons niet dat het moeilijk zal zijn het hierboven geschetste beleid uit te voeren. Men zal een uitbreiding van de toepassing van aardgas moeten beperken in een periode waarin men nog van het bestaan van grote voorraden op de hoogte is. Deze beleidsbeslissingen kunnen daarom alleen tot reële uitvoering komen als zij een onderdeel vormen van een energiepolitiek, die de ongebreidelde groei (met 4% per jaar) van het energieverbruik afremt. Door een voortgaande groei zal het verschil tussen wat gevraagd wordt en wat beschikbaar is aan Westeuropese fossiele brandstoffen tegen het eind van deze eeuw zo snel zo groot worden, dat aan een onverantwoord snelle invoering van de kernenergie niet zal zijn te ontkomen. Men kan hopen in die periode de situatie enigszins te kunnen verzachten met behulp van import. Deze zal echter slechts van beperkte omvang kunnen zijn en West-Europa in toenemende mate afhankelijk maken van andere landen.

In ieder geval lijkt het noodzakelijk, dat men de energiesituatie in West-Europa op kwantitatieve wijze onder ogen ziet, waarbij zowel de hoeveelheid energiedrager als de termijn waarop deze beschikbaar is aan de orde moet komen. Wij hopen met deze uitwerking van de scenario-methode daartoe een bijdrage te hebben geleverd. Tevens willen wij hieraan toevoegen, dat het ten eerste gewenst is meer en betere informatie over de eigen aardgasvoorraden aan de bevolking te verschaffen dan tot nu toe gebruikelijk is.

Bert de Vries
Jan Kommandeur

Liquiditeiten en monetair beleid

DR. C. J. RIJNVOS

Dr. C. J. Rijnvos, afdelingsdirecteur van de AMRO-bank te Amsterdam, behandelt in dit artikel de vraag in hoeverre de liquiditeiten, zoals ze zijn gedefinieerd in het jaarverslag van De Nederlandsche Bank, geschikt zijn om als doelvariabele te fungeren. Hij komt tot de conclusie dat de gebruikelijke definitie kritisch moet worden onderzocht: misschien is slechts een verfijnde definitie van onderdelen nodig om de liquiditeitsquote als monetair-politiek oriëntatiepunt intact te laten. De liquiditeitenmassa moet daarom volgens Dr. Rijnvos aan drie eisen voldoen: 1. elke liquiditeitsvorm dient te beantwoorden aan de algemene definitie van primaire of secundaire liquiditeiten; 2. passiva van geldscheppende instellingen met eenzelfde monetaire betekenis dienen op identieke wijze tot de liquiditeitenmassa te worden gerekend; 3. de diverse liquiditeitsvormen dienen wat hun kwantitatieve omvang betreft, onafhankelijk van elkaar te zijn. Aangezien nog niet aan deze eisen wordt voldaan, mag volgens de auteur uit de snelle groei van de liquiditeiten in 1973 niet worden geconcludeerd dat de beheersing van de liquiditeitenmassa door De Nederlandsche Bank onvoldoende is geweest.

In het jaarverslag van De Nederlandsche Bank komen enkele woorden veelvuldig voor; waarschijnlijk spant de term „liquiditeiten” daarbij de kroon. Een bijzonderheid is dat het desbetreffende woord drie onderscheiden betekenissen heeft. In de verslaggeving van de centrale bank worden liquiditeiten vermeld als:

1. geld en aanspraken op geld. Deze laatste zijn secundaire liquiditeiten, waartoe al datgene behoort wat op korte termijn, op grote schaal en zonder groot waardeverlies in geld kan worden omgezet;
2. bepaalde activa, welke door kredietinstellingen tegenover korte en lange toevertrouwde gelden in het kader van de indirecte kredietrestrictie moeten worden aangehouden;
3. bepaalde activa, waarover in het kader van het privaateconomisch toezicht — vooral ter bescherming der belangen van bankcliënten — een kredietinstelling tegenover onderscheiden verplichtingen moet beschikken.

Tussen de liquiditeitsvormen 1 en 2 is een nauw verband als doel voor, resp. als middel bij het monetaire beleid. De vraag is nu of de liquiditeiten onder 1 zó zijn gedefinieerd dat zij als doelvariabele geschikt zijn.

Liquiditeitsquote

De Nederlandsche Bank stelt zich ten doel de liquiditeitsquote, dat is de liquiditeitenmassa ad 1, uitgedrukt in een percentage van het nationale inkomen, globaal te stabiliseren. Deze doelstelling verdient, als resultaat van het monetair-wetenschappelijke denken in ons land 1), waardering. Zij heeft als motief een evenwichtige, storingsvrije financiering van het economische proces.

Weliswaar is zij op zich genomen onvoldoende als monetair-politieke doelstelling, omdat een constante, mogelijk iets dalende, liquiditeitenmassa in verhouding tot het nationale inkomen een prijsstijging spoorloos in zich kan opnemen.

Daarom moet naast een zekere stabilisering van de liquiditeitsquote ook het prijspeil worden bewaakt. Dit punt

moge hier verder buiten beschouwing blijven. Het is opvallend dat de liquiditeitsquote in 1973 sterk is gestegen. Zij bedroeg achtereenvolgens 34 3/4 (1970), 33 3/4 (1971), 33 1/2 (1972) en 36 (1973). Welke monetair-politieke betekenis moet hieraan worden toegekend? De centrale bank beperkte zich tot een summier commentaar 2). Niettemin lijkt het gewenst enkele fundamentele aantekeningen te maken.

Het uitgangspunt daarvoor is de concrete samenstelling van en wijzigingen in de liquiditeitenmassa, welke blijkt uit de tweede kolom van tabel 1. Het totaal wordt opgenomen in de teller van de breuk ter berekening van de quote.

Tabel 1. Mutaties en samenstelling Nederlandse liquiditeitenmassa (in mln.glds)

Instelling	Liquiditeitsvorm	1972		1973	
		Secundair	Primair	Secundair	Primair
Het Rijk	1. Munten, muntbiljetten	—	- 1	—	- 9
	2. Schatkistpapier e.a.	- 81	—	230	—
Lagere Overheid	3. Kasgeldleningen e.a.	- 619	—	300	—
Nederlandsche Bank	4. Bankbiljetten	—	921	—	516
	— giraal geld	—	- 5	—	—
	— valutategoeden	- 2	—	—	—
Algemene banken	5. Giraal geld	—	2.071	—	- 1.514
	6. Termijndeposito's e.a.	113	—	7.633	—
	7. Valutategoeden	- 61	—	906	—
	8. Oneigenlijke spaargelden	315	—	569	—
Overige geldscheppende instellingen	5. Giraal geld	—	2.286	—	1.022
	6. Termijndeposito's e.a.	63	—	629	—
	7. Valutategoeden	- 1	—	7	—
			5.272		15
			- 273		10.274
	Totale mutatie		4.999		10.289
	Liquiditeitenmassa begin van het jaar		41.905		46.904
	Liquiditeitenmassa einde van het jaar		46.904		57.193

1) Prof. Dr. F. J. de Jong, *Monetary theory in the Netherlands*, Rotterdam, 1973, blz. 118 e.v.

2) Jaarverslag van De Nederlandsche Bank, 1973, blz. 78.

Nu is — zoals gezegd — de strekking van de definitie der liquiditeiten ad 1 dat deze in relatie tot het nationale inkomen monetair-politieke betekenis hebben in die zin dat een ongeveer constante quote een aanwijzing vormt voor een globaal-storingsvrije financiering van het economische proces. Bij de beoordeling hiervan aanvaardden wij de algemene omschrijving van primaire en secundaire liquiditeiten als juist. De eerstgenoemde zijn geld in chartale of girale vorm en de tweede — conform een omschrijving van De Nederlandsche Bank — „vorderingen op de overheid en de geldscheppende instellingen, die op vrij korte termijn zonder veel kosten en zonder belangrijk koersverlies en masse kunnen worden omgezet in geld of die a pari in betaling kunnen worden gegeven ter voldoening van lopende belastingaanslagen”.

Impliciet betekent het voorgaande dat de componenten van de liquiditeitenmassa, zoals opgesomd in tabel 1 — opdat een globale stabilisering van de quote als monetair-politieke doelstelling inderdaad aanvaardbaar is — aan drie criteria dienen te voldoen. Op de eerste plaats moeten zij — nogal voor de hand liggend — beantwoorden aan de algemene definitie van primaire of secundaire liquiditeiten. Wanneer dat partieel niet het geval is, bevat de teller van de quote een monetair niet-relevant bedrag en dat is uiteraard bedenkelijk. Ten tweede is het mogelijk dat passiva van kredietinstellingen bepaalde verschillen vertonen, welke echter monetair niet van belang zijn. Uiteraard ligt het dan wel voor de hand die posten op gelijke wijze al of niet tot de primaire of secundaire liquiditeiten te rekenen. Ten derde en tot slot is het nodig dat de omvang van de liquiditeitenmassa onafhankelijk zal zijn van de compositie der componenten. Immers, wanneer een wijziging in de samenstelling zoals weergegeven in tabel 1 — geheel op zich genomen — in de loop van de tijd kan leiden tot een verandering in het totaal, is een ongeveer constante quote niet langer een geschikt monetair-politiek richtsnoer. In dat geval is immers als uitgangspunt aanvaard dat de ene liquiditeitsvorm een grotere monetaire betekenis heeft dan de andere. Dit is niet in overeenstemming met de algemene omschrijving van de liquiditeiten ad 1, terwijl het betekent dat het monetaire beleid zich moet oriënteren op een mogelijk instabiele quote, welke dan geen betrouwbare indicator meer is voor een globaal-storingsvrije financiering van het economische proces.

Aan deze laatste voorwaarde — welke concreet inhoudt dat de totale omvang van de liquiditeitenmassa in de loop van de tijd los moet staan van de relatieve betekenis der componenten — is voldaan als de onderscheiden liquiditeitsvormen onafhankelijk zijn van elkaar wat hun kwantitatieve omvang betreft.

Valutategoeden

Recapitulerend vormen de liquiditeiten onder 1 een doelstelling voor het monetaire beleid in zoverre zij, uitgedrukt in een percentage van het nationale inkomen, een ongeveer constante omvang dienen te hebben. De gedachtenvorming op dit punt in de loop van de tijd hebben wij reeds eerder besproken 3). De desbetreffende monetair-politieke doelstelling vereist met betrekking tot de afzonderlijke componenten van de liquiditeitenmassa dat zij voldoen aan drie criteria. Zij moeten:

- beantwoorden aan de algemene omschrijving van primaire en secundaire liquiditeiten;
- geen discriminatie inhouden, in die zin dat passiva van kredietinstellingen welke dezelfde monetaire betekenis hebben, bij de liquiditeitsdefinitie identiek worden benaderd;
- geen invloed op het totaal van de liquiditeitenmassa uitoefenen door hun onderlinge kwantitatieve verhouding. Hieraan zal zijn voldaan als zij wat hun kwantitatieve omvang betreft, onafhankelijk zijn van elkaar.

Gelet op het eerste criterium gaat de aandacht speciaal

uit naar de valutategoeden van ingezetenen. De ontwikkeling hiervan is opmerkelijk, zoals blijkt uit tabel 2.

Tabel 2. Stand valutategoeden van ingezetenen (in mln.gld.)

	1960	1964	1968	1972	1973
Algemene banken	229	303	756	1.153	2.059
Overige geldscheppende instellingen ..	1	8	3	5	12
Totaal	230	311	759	1.158	2.071

Zolang het Bretton-Woods-stelsel fungeerde, was het zeker verantwoord om deze tegoeden tot de secundaire liquiditeiten te rekenen omdat zij toen — gegeven de stabiele wisselkoersen — inderdaad „zonder belangrijk koersverlies” in geld konden worden omgezet. Momenteel is dat nog slechts het geval met tegoeden, welke luiden in de munt van landen, die deelnemen in het EG-wisselkoersarrangement. De strekking hiervan is dat tussen de EG-munten de afgeleide spilkoersen, welke met het akkoord van Washington op 18 december 1971 tot stand kwamen, na 19 maart 1973 — toen de stabiele koersverhouding tegenover de VS-dollar verviel — gehandhaafd bleven.

Nadien hebben door revaluaties van de Duitse mark en de gulden deze afgeleide spilkoersen enige verandering ondergaan; zij zijn wat de huidige stand van zaken betreft, vermeld in tabel 3. Voorts werd afgesproken dat de werkelijke koers in de loop van de tijd maximaal $\pm 2\frac{1}{4}\%$ van de afgeleide spilkoers zou mogen afwijken; de hiermee corresponderende hoogste en laagste koersen zijn eveneens in tabel 3 vermeld. Deze koersmarge van $4\frac{1}{2}\%$ vormt de tunnel van het systeem; tussen Nederland en België werd deze bepaald op 3%. Tot slot werd overeengekomen dat het maximale koersverschil tussen de hoogst- en laagstgewaardeerde munt van dag tot dag maximaal $2\frac{1}{4}\%$ zou bedragen; hierbij gaat het om de slang van het arrangement 4). Het aantal landen dat deelneemt in het systeem is gaandeweg verminderd.

Tabel 3. EG-wisselkoersverhoudingen

Valuta	Laagste koers	Afgeleide spilkoers	Hoogste koers
100 Belgische/Lux. franks .	f. 6,7925	f. 6,89531	f. 6,995
100 Duitse markten	101,885	104,202	106,57
100 Deense kronen	43,2875	44,2719	45,28
100 Franse franks	—	60,4061	—
1 Engels/lers pond	—	8,45475	—
10.000 Italiaanse lire	—	55,799	—
100 Noorse kronen	47,74	48,8264	49,9375
100 Zweedse kronen	59,635	60,9909	62,38

Momenteel participeren nog slechts de landen voor wier munten in tabel 3 hoogste en laagste koersen zijn vermeld.

Het een en ander heeft tot strekking dat het bedrag der valutategoeden van ingezetenen, welke „zonder belangrijk koersverlies” in geld kunnen worden omgezet, belangrijk is verkleind. In feite hebben nog slechts de tegoeden, welke luiden in valuta's die nog effectief deelnemen in het EG-wisselkoersarrangement deze eigenschap. Daarom zou overwogen kunnen worden uitsluitend dat deel van het totaal in tabel 2, hetgeen wordt aangehouden in de desbetreffende munten, tot de liquiditeitenmassa te rekenen. Tabel 4 bevat een indicatie omtrent de omvang van dat deel 5).

3) Vgl. onze studie: *Monetaire analyse*, Leiden, 1972, blz. 85-92.

4) Na 19 maart 1973, toen de EG-munten gezamenlijk gingen zweven is er enige spraakverwarring ontstaan met de mededeling „dat de 'tunnel' werd afgebroken, terwijl de 'slang' zijn leven kan voortzetten, de 'slang in de tunnel' werd een 'slang in de ruimte'”. (Jaarverslag van De Nederlandsche Bank, 1972, blz. 18). Uit het voorgaande blijkt, dat dit niet het geval is; „de slang in de tunnel” bestaat ook na 19 maart 1973.

5) Cijfers ontleend aan het Kwartaalbericht van De Nederlandsche Bank, nr. 4, 1973, Statistische Bijlage, blz. 17.

Tabel 4. Verplichtingen deviezenbanken tegenover ingezetenen - ultimo 1973 (in mln. gld.)

US-dollars	888	50,3%
Ponden sterling	117	6,7%
Duitse marken	664	37,6%
Zwitserse franken	95	5,4%
Totaal	1.764	100 %

Van de vier genoemde munten zou alleen het bedrag dat luidt in Duitse marken tot de liquiditeitenmassa gerekend kunnen worden, met als gevolg dat het bedrag onder 7 in tabel 1 — voor zover dit betrekking heeft op 1973 — met ca. 62% zou verminderen. Dat betekent een rectificatie van de berekening der liquiditeitenmassa op basis van het eerste criterium, i.c. het schrappen van een deel dat kennelijk niet voldoet aan de algemene definitie.

Deposito's en spaargelden

Het tweede criterium houdt in dat onderscheiden passiva van kredietinstellingen, waarvan evenwel monetair gezien de betekenis gelijk is, op identieke wijze tot de liquiditeitenmassa gerekend dienen te worden. In dit verband gaat de aandacht uit naar de verhouding tussen spaargeld en niet-zakelijke deposito's; onder invloed van bepaalde renteverhoudingen vond in 1973 een vrij sterke overheveling van de een naar de ander plaats 6).

Voor een beoordeling hiervan zijn twee aspecten van betekenis. Enerzijds blijken als mogelijkheid voor het aanhouden van gelden bij het bankwezen, niet-zakelijke deposito's en spaargelden in vrij grote mate identiek en dus substituëerbaar. Vooral door de recente differentiaties in spaargelden naar rentepercentages en opzegtermijnen is het traditionele onderscheid in belangrijke mate vervaagd. Vanuit monetair gezichtspunt staan zij vrijwel op één lijn, want zij zijn praktisch in gelijke mate, op grote schaal, zonder groot waardeverlies en op korte termijn in geld om te zetten. In de monetaire analyse echter — en daarmee komen we aan het tweede aspect — worden zij verschillend benaderd. De deposito's worden tot de secundaire liquiditeiten gerekend met uitzondering van:

- een deel van de deposito's dat wordt aangehouden door verenigingen, stichtingen en natuurlijke personen (niet-zakelijke deposito's) met een looptijd van een jaar of langer, hetgeen op basis van een direct nader te bespreken omloopsnelheids criterium wordt bepaald;
- deposito's met een looptijd van 2 tot 3 jaar en die niet vervroegd opvraagbaar zijn, alsmede alle deposito's met een looptijd van 3 jaar of langer.

Voor de bepaling van het liquiditeitskarakter van de spaargelden worden deze gesplitst in een eigenlijk en een oneigenlijk deel. Het ontstaan van laatstgenoemde als secundaire liquiditeit hangt samen met het optreden van de algemene banken op de spaarmarkt sedert het midden van de jaren vijftig. Toen werd de mogelijkheid geopend om bij deze banken spaargelden aan te houden, zoals dat van oudsher het geval is bij de spaar- en coöperatieve banken. Nu is het zo dat de kas van de geldscheppende banken niet tot de liquiditeitenmassa wordt gerekend. In feite betekent dit met betrekking tot de omvang van die massa dat het storten op een spaarrekening bij een geldscheppende bank leidt tot liquiditeitsvernietiging.

Uiteraard werd de vraag gesteld of deze voorstelling van zaken wel juist is. Is het met betrekking tot een bepaald bedrag op een spaarrekening bij een geldscheppende bank niet zo — afhankelijk van de voorwaarden waaronder de gelden zijn overgedragen — dat de cliënt hierover bijna even vlot beschikt als over zijn chartale kas? Dat is waarschijnlijk het geval. Op grond daarvan kwam men ertoe eerst dan te spreken over liquiditeitsvernietiging bij storting op een spaarre-

kening bij een geldscheppende bank als het bedrag gedurende een zekere tijd niet werd opgevraagd. In dit verband zijn de begrippen „eigenlijk” en „oneigenlijk” spaargeld ingevoerd waarbij dit laatste tot de secundaire liquiditeiten wordt gerekend. Voor de splitsing geldt de omloopsnelheid als grensbepalende factor. Deze is gedefinieerd als volgt: omloopsnelheid spaargelden = $\frac{\text{terugbetalingen}}{\text{gemiddelde stand}}$ in een jaar.

De wijze waarop de splitsing in de praktijk tot stand komt is weergegeven in tabel 5.

Tabel 5. Splitsing van de spaargelden

Omloopsnelheid	Eigenlijk spaargeld	Oneigenlijk spaargeld
0,50 of minder	100%	—
0,51 t/m 0,53	98%	2%
0,54 t/m 0,57	96%	4%
1,95 t/m 1,97	2%	98%
1,98 t/m 2,—	3%	100%

Wanneer de spaargelden een omloopsnelheid hebben van 0,5 of minder — dus een gemiddelde looptijd hebben van twee jaar of langer — zijn zij voor 100% eigenlijk spaargeld en worden niet tot de liquiditeitenmassa gerekend. Als de omloopsnelheid 2 of meer bedraagt zijn de spaargelden geheel oneigenlijk van aard en worden voor 100% tot de secundaire liquiditeiten gerekend. Als de omloopsnelheid tussen 0,5 en 2 ligt vindt splitsing overeenkomstig tabel 5 plaats.

Voor een beoordeling hiervan moge in herinnering worden gebracht dat het tweede criterium tot strekking heeft passiva van geldscheppende instellingen met dezelfde monetaire betekenis als component van de liquiditeitenmassa op gelijke wijze te behandelen. Dit vraagt in concreto om niet-zakelijke deposito's en spaargelden op identieke wijze tot de liquiditeitenmassa te rekenen. Vanuit dit gezichtspunt kan een gescheiden splitsing op basis van de omloopsnelheid slechts negatief worden beoordeeld. Wanneer de omloopsnelheid van het spaargeld — bij wijze van voorbeeld — 1,22 bedraagt, is 50% hiervan oneigenlijk van aard. Als dan 100 naar deposito's wordt overgeschreven, daalt het oneigenlijke deel met 50, terwijl van het restant meer dan 50% als secundaire liquiditeit wordt aangemerkt. Van de omloopsnelheidsbreuk ter bepaling van dit percentage is immers de teller gestegen en de noemer gedaald. Op het eerste gezicht lijkt het nu dat de deposito's welke worden gerekend tot de secundaire liquiditeiten met precies hetzelfde bedrag zullen stijgen.

Het is echter zeer de vraag of de omloopsnelheidsverhouding zó zal zijn dat dit inderdaad zal gebeuren. In ieder geval ontbreekt zekerheid op dit punt; daarom biedt een gescheiden toepassing van de omloopsnelheidsformule een onvoldoende garantie voor het in acht nemen van het tweede criterium bij de omschrijving van de liquiditeitscomponenten.

Scheiding spaargelden

Het voorgaande is nog slechts negatieve kritiek, in zoverre niet is aangegeven welk middel voor een gelijke behandeling wel past. Het zoeken naar een positief antwoord brengt ons bij het derde criterium, hetgeen inhoudt dat de componenten van de liquiditeitenmassa kwantitatief onafhankelijk moeten zijn. Is de omschreven omloopsnelheid naar haar aard wel geschikt om te kunnen vaststellen of bepaalde passiva van een kredietinstelling al dan niet tot de se-

cundaire liquiditeiten behoren en kan zij met name dienen voor een scheiding van de spaargelden en niet-zakelijke deposito's?

Aan de onderscheiding eigenlijk/oneigenlijk ligt de gedachte ten grondslag dat spaargelden, die voor een half jaar of korter bij een bank worden aangehouden, secundaire liquiditeiten zijn. Wanneer de termijn twee jaar of langer is, worden zij niet tot de liquiditeiten gerekend. Bij een periode tussen een half en twee jaar vindt gedeeltelijke toerekening plaats. In beginsel lijkt deze benadering alleszins aanvaardbaar. Maar is de omloopsnelheid zoals zij tot nu toe wordt gehanteerd, geschikt om haar op een juiste wijze te concretiseren?

Voor het antwoord hierop kan in eerste aanleg worden nagegaan of de formule op een juiste wijze uitdrukking geeft aan de grondgedachte omtrent de splitsing van de spaargelden. In principe is dat op zijn minst om twee redenen niet het geval omdat van de drie groepen een gemiddelde wordt berekend met twee versturende effecten.

- Een deel van de omloopsnelheid der spaargelden met een rusttijd van minder dan een half jaar wordt overgeheveld. Dit kan ertoe leiden dat spaargeld met een rusttijd van meer dan twee jaar als secundaire liquiditeit wordt aangemerkt. Wanneer — als voorbeeld — in een bepaald jaar per 1 januari, 1 mei en 1 september '90 wordt ingelegd en na vier maanden opgevraagd, terwijl daarboven nog 10 per 1 januari aan de bank wordt toevertrouwd voor een periode van drie jaar, bedraagt de omloopsnelheid in dat jaar 2,7. Dan is het gehele spaarbedrag ter grootte van 100 oneigenlijk van aard.
- De spaargelden met een rusttijd van meer dan twee jaar drukken de omloopsnelheid van het totaal en beperken dientengevolge de omvang van de secundaire liquiditeiten. Hier staat tegenover dat een deel van dit lange spaargeld als oneigenlijk kan worden aangemerkt. Tabel 6, welke niet meer is dan een cijfervoorbeeld geeft hierin nader inzicht. Daarbij zijn vijf situaties onderscheiden.

Tabel 6. Splitsing spaargelden

Situatie	Inleggingen per		Opvragingen per		Volgens formule en tabel 5:		Percentage eigenlijk spaargeld volgens uitgangspunten (B)	A-B
	1/1	1/7	30/6	31/12	Omloop-snelheid	Percentage eigenlijk spaargeld (A)		
1	60	60	60	60	2	—	—	—
2	90	60	60	60	1,33	44%	33½%	10½%
3	120	60	60	60	1	66%	50%	16%
4	150	60	60	60	0,8	80%	60%	20%
5	180	60	60	60	0,67	88%	67%	21%

In de eerste situatie is er uitsluitend oneigenlijk spaargeld. Vervolgens is er in situatie 2 een bedrag van 30 dat in het desbetreffende jaar niet wordt opgevraagd. Volgens de formule en tabel 5 leidt dit tot 44% eigenlijk spaargeld van de gemiddeld aangehouden besparingen, terwijl het in feite daarvan 33½% uitmaakt. De lange spaargelden drukken zodoende de omloopsnelheid van het korte geld, met als gevolg dat dit ten dele — of geheel — als eigenlijk wordt aangemerkt.

Deze twee effecten hebben tot strekking dat de omloopsnelheid als middel voor de scheiding principieel onjuist is. Zij is een gemiddelde, maar het gaat er niet om bij de bepaling van het liquiditeitskarakter welke rusttijd de spaargelden in doorsnee hebben. Het gaat om het liquiditeitskarakter van elke eenheid spaargeld op zich. Dit wordt door de omloopsnelheid juist aan het oog onttrokken. Door deze principieel onjuiste benadering leidt het omloopsnelheids-criterium — vergeleken met de basisgedachten omtrent het liquiditeitskarakter — tot averechtse resultaten.

Gelden, die werkelijk voor een termijn van langer dan twee jaar aan het bankwezen zijn overgedragen kunnen

„oneigenlijk” worden, terwijl die met een rusttijd van een half jaar en korter eventueel de kwalificatie „eigenlijk” krijgen. Dit laatste zal in versterkte mate het geval zijn — zo blijkt uit tabel 6 — als bij de desbetreffende bank relatief veel lang spaargeld wordt aangehouden. Voor het monetair beleid heeft dit praktische betekenis. De lange en korte gelden, waartegenover gedifferentieerde liquiditeitsverplichtingen gelden volgens de indirecte kredietrestrictie, worden immers wat de spaargelden betreft, berekend op basis van de besproken omloopsnelheid. De progressieve invloed van spaargelden met een relatief lange rusttijd op de omloopsnelheid kan dientengevolge tot discriminatie bij de toepassing van de indirecte kredietrestrictie leiden.

Alternatief

Het is gemakkelijker kritiek te geven dan een juiste oplossing. Daarbij gaat het er immers om bepaalde spaargeldvormen op basis van acceptabele criteria geheel of ten dele tot de secundaire liquiditeiten te rekenen, zonder dat dit het liquiditeitskarakter van de overige passiva der kredietinstellingen beïnvloedt. De omloopsnelheid kan daarbij niet als criterium worden aanvaard vanwege de reeds opgesomde bezwaren én omdat zij een registratie achteraf is van de termijn gedurende welke spaargelden aan kredietinstellingen zijn toevertrouwd. Het gaat er echter niet zozeer om hoe een spaarder in het verleden over zijn tegoed heeft beschikt; dat is slechts interessant voor een verslaggeving van wat voorbij is. Voor het monetair beleid gaat het om de wijze waarop de spaarder eventueel in de toekomst over zijn tegoed beschikken zal, conform de definitie van de secundaire liquiditeiten en van de onderscheiden liquiditeitsvormen.

Op het eerste gezicht lijkt nu een classificatie van de spaargelden wat hun liquiditeitskarakter betreft op basis van de mogelijke opvraagbaarheid in de loop van de tijd het meest juist. Hier doet zich echter de moeilijkheid voor dat er een al te grote kloof is tussen de desbetreffende opvraagbaarheid en de wijze waarop van deze gebruik wordt gemaakt. Vele spaargelden, die direct opvraagbaar zijn en als zodanig secundaire liquiditeiten vormen, worden de facto gedurende twee jaar of langer aangehouden en zijn zo gezien eigenlijk spaargeld. Het is deze kloof, die verhindert de opvraagbaarheid als criterium praktisch toe te passen.

Het een en ander betekent dat er momenteel geen ideale methode is voor een splitsing van de spaargelden. Daarom lijkt voorlopig de toepassing van een „second-best”-middel, dat minder bezwaren oproept dan de omloopsnelheid het maximaal bereikbare. Daartoe kan men overwegen een vooraf bepaald percentage van de spaargelden bij banken als secundaire liquiditeit aan te merken. De keuze daarvan is arbitrair. Indien het daarbij echter met name de bedoeling is om de versturende invloed van de omloopsnelheid, welke in 1973 is opgetreden te elimineren zou 1972 als oriëntatie kunnen dienen. In dat jaar waren de oneigenlijke spaargelden 3,3% van het totaal (7). De keuze van zo'n percentage betekent een verbetering omdat de omloopsnelheid:

- tot strekking heeft dat de compositie van de liquiditeitsmassa medebepalend is voor de omvang van deze, want als besparingen, die voor x% eigenlijk van aard zijn worden opgevraagd betekent dit een liquiditeitscreatie van x% en een liquiditeitsmutatie van 100 — x%, plus een vergroting van de oneigenlijke spaargelden door de impliciete stijging van de omloopsnelheid. Dit verschijnsel, waardoor de omvang van de liquiditeitsmassa afhankelijk is van de wijze waarop zij is samengesteld, dreigt evenals in

7) In 1972 was het totaal der spaargelden bij de geldscheppende banken f. 27.205 mln., waarvan f. 892 mln. of 3,3% oneigenlijk volgens het omloopsnelheids-criterium. Het totaal der spaargelden in 1973 bij banken bedroeg f. 29.328 mln.; 3,3% hiervan is f. 920 mln. Dit betekent een stijging van f. 58 mln. Volgens het omloopsnelheids-criterium bedroeg de stijging f. 569 mln.

1973 ook in 1974 belangrijke betekenis te krijgen door de voortgaande ontsparring;

- een beeld kan geven van het liquiditeitskarakter der spaargelden, dat in strijd is met de basisgedachten daarentrent. Spaargeld met een hoge omloopsnelheid kan als eigenlijk worden aangemerkt, terwijl in het tegenovergestelde geval — dus bij een lange rusttijd — het als on-eigenlijk kan worden gekwalificeerd. Dit vloeit voort uit de omstandigheid dat de omloopsnelheid als gemiddelde principieel ongeschikt is om een uitspraak te doen over het liquiditeitskarakter der afzonderlijke spaarvormen;
- concurrentieverstorend kan werken binnen de indirecte kredietrestrictie. Dat is met name mogelijk als zij de sleutel vormt voor de onderscheiding van de spaargelden, waartegenover verschillende liquiditeitsverplichtingen bestaan, zoals momenteel in ons land het geval is;
- een registratie achteraf is van het liquiditeitskarakter der spaargelden. Van een bepaald bedrag wordt pas aan het einde van een periode gezegd of het eigenlijk, dan wel on-eigenlijk is. Conform de algemene omschrijving van de secundaire liquiditeiten is het echter gewenst reeds direct bij de inleg te weten hoe die verdeling uitvalt.

Deze vier bedenkingen vervallen in beginsel als een bepaald percentage van de spaargelden bij banken als secundaire liquiditeit wordt aangemerkt. Slechts het arbitrair karakter resteert, maar dat laat de weg open voor een meer verantwoorde vaststelling van dit percentage in de toekomst. Daarbij kan de invloed van die verbetering op de liquiditeitsquote geheel apart worden aangegeven en bij een beoordeling van het monetaire beleid buiten beschouwing blijven.

Uiteraard is de hier ontwikkelde gedachtengang ook van toepassing op de niet-zakelijke deposito's. De kwantitatieve betekenis hiervan kan niet worden aangegeven, omdat de gegevens welke daarvoor nodig zijn niet voorkomen in het jaarverslag van De Nederlandsche Bank.

Verantwoordelijkheid

Als de voorgestelde rectificaties bij de berekening van de omvang der liquiditeitenmassa in acht worden genomen, zal de groei van deze in 1973 heel wat minder spectaculair zijn dan in tabel I is vermeld. Dat lijkt gewenst omdat de grote stijging, zoals die tot dusver is gerapporteerd tot ongerustheid leidt. Dat is bij Korteweg het geval, die de gebeurtenissen in 1973 met betrekking tot de quote „enigszins verbijsterend” noemt 8).

De gedachtengang daarbij is dat inflatie en vergroting van de liquiditeitenmassa hand in hand gaan: „In een op geld en ruil gebaseerde economie wordt de hoogte van het absolute prijspeil met name bepaald door de liquiditeitenmassa in verhouding tot de reële productie”. Voor de stijging van de desbetreffende massa is De Nederlandsche Bank verantwoordelijk en deze is op dit punt met haar beleid tekort geschoten. Korteweg komt tot die conclusie met een kritiek op het wisselkoers- en discontobeleid. Medio 1973 nam de gulden binnen de „slang in de tunnel” een zwakke positie in; De Nederlandsche Bank poogde de bestaande koersverhoudingen te handhaven. Dit vereiste steun aan onze munt, met verkrapping van de geldmarkt als gevolg. Hierdoor stegen onder andere de depositotarieven, hetgeen leidde tot de bekende overschrijving van spaargelden en girale tegoeden naar deposito's. Voorts poogde de centrale bank met haar discontobeleid de rente te stabiliseren. De traditionele binding van debetrentetarieven aan het promessedisconto leidde tot een zware druk op de rentemarge en tot té goedkope kredieten. Door dit wisselkoers- en rentebeleid „explodeerde de groeivoet van de liquiditeitenmassa”.

De Haan beoordeelt de liquiditeitsontwikkeling in 1973 vanuit eenzelfde gezichtshoek: „De liquiditeitenmassa heeft

zich ontzettend snel ontwikkeld”. Zij steeg met 22%; onmiddellijk daarna volgt: „De beheersing van de liquiditeitenmassa is volstrekt onvoldoende geweest” 9).

Het lijkt gewenst om bij de gedachtengang die door Korteweg en De Haan is ontworpen, de tekortkomingen in de omschrijving van de liquiditeitscomponenten mede in de beschouwing te betrekken. Vooraf echter past nog een opmerking omtrent de verantwoordelijkheid voor de stijging van de liquiditeitenmassa. In onze samenleving is een vrije aanwending van het geldbezit als uitgangspunt aanvaard, hetgeen in twee hoofdfuncties van het bankwezen tot uitdrukking komt. Daarbij gaat het op de eerste plaats om de banken als intermediair in het betalingsverkeer. Wanneer iemand een opvraagbaar tegoed heeft en hij wenst uitbetaling hiervan in chartale vorm of girale overschrijving, zal steeds aan zijn verzoek worden voldaan. Zodra dit niet het geval is blijft de bank in gebreke en gaat moeilijke dagen tegemoet. De tweede functie heeft betrekking op het verlenen van kredieten. Enerzijds speelt het bankwezen daarbij een afwachtende, lijdelijke rol en maakt slechts incidenteel, bijvoorbeeld ter introductie van een nieuwe leningsvorm, enige reclame voor deze activiteit. Anderzijds echter is een bank in beginsel steeds bereid elk gevraagd normaal krediet te verlenen op bancair verantwoorde voorwaarden. Ook hier speelt het bankwezen een overwegend lijdelijke rol. Dat kan in onze samenleving niet anders, omdat slechts op deze wijze de vrijheid voor een ieder bij het gebruik van zijn geld intact blijft. Voor de monetaire autoriteiten betekent het respecteren van deze vrijheid dat zij nooit rechtstreeks het betalingsverkeer, resp. de liquiditeitenmassa kunnen regelen; zij moeten altijd indirect via het bankwezen te werk gaan. Voor de centrale bank houdt dit in dat zij slechts in beperkte mate de omvang van de liquiditeitenmassa regelen kan; zij heeft daarvoor dan ook niet de volle verantwoordelijkheid, maar deelt deze met anderen.

Besluit

Is de liquiditeitscreatie in het afgelopen jaar inderdaad zó uit de hand gelopen, dat we de zorgen van Korteweg en De Haan moeten delen? Bij de bespreking van de quote-ontwikkeling in 1973 gaat het jongste jaarverslag van De Nederlandsche Bank — blz. 78 — niet in deze richting; dat „de nationale liquiditeitsquote steeg met 2½ punt tot 36%” wordt met een zekere gelatenheid gerapporteerd. Misschien speelt een bepaalde intuïtieve twijfel aan een stabiele liquiditeitsquote als „object voor het monetaire beleid” een rol, met name bij de zinsnede volgens welke de gevoeligheid van de quote „voor de rentestructuur doet verwachten, dat herstel van wat tot dusver als een normale rentestructuur werd aangemerkt, spontaan tot enige daling van de quote zal leiden” (blz. 81).

Met het oog op de gevestigde betekenis van deze quote als zodanig is niet te hopen dat zij als monetair-politiek oriëntatiepunt aan betekenis gaat inboeten. Daarom is het gewenst de gebruikelijke formulering kritisch te onderzoeken; misschien is slechts een verfijnde definitie van onderdelen nodig en kan zij verder als monetair-politiek oriëntatiepunt intact blijven. Vanuit dit gezichtspunt trekt de omschrijving van de onderdelen der liquiditeitenmassa de aandacht. Deze moet aan drie eisen voldoen.

- Elke liquiditeitsvorm dient te beantwoorden aan de algemene definitie van primaire of secundaire liquiditeiten. Valutategoeden van ingezetenen, luidende in munten welke geen deel uitmaken van het EG-wisselkoersstelsel

8) Prof. Dr. P. Korteweg, Het jaarverslag van De Nederlandsche Bank, *ESB*, 15 mei 1974.

9) Prof. Dr. H. de Haan, Het verslag over 1973 van De Nederlandsche Bank, *Bank- en Effectenbedrijf*, mei 1974.

De stijging van de arbeidsproductiviteit

DR. A. C. VAN WICKEREN*

Een veelgehoorde stelling is de volgende: de arbeidsproductiviteit in de industrie neemt sneller toe dan in de dienstensector. Genoemde stelling speelt met name een rol in het artikel van Drs. C. de Schipper en de reactie daarop van Dr. M. C. Tideman, beide verschenen in dit blad 1).

Ter onderbouwing van genoemde bewering pleegt men te wijzen op het feit dat de industriële sectoren zich in het algemeen beter lenen voor het vervangen van arbeid door kapitaal dan de dienstensector. Mede hierdoor zouden verbeteringen in de organisatie en de introductie van meer „know-how” gemakkelijker in de industrie te verwezenlijken zijn dan in de dienstensector. Aanhangers van deze stelling – en dat zijn er velen – gaan ervan uit dat een bruikbare maatschap voor het meten van (toenemingen in) de arbeidsproductiviteit is, het produktievolumen per werkende. Anderzijds gaat – zoals bekend – de economische theorie niet uit van volumina, maar van belevingswaarden, van nut.

Welnu, de uitspraak dat x werknemers in de grammofoonplatenindustrie hun jaarproductie van één miljoen tot drie miljoen platen hebben verhoogd, zegt niets over de toename van de belevingswaarde of de toename van het nut die zij daardoor in een jaar kunnen scheppen. Hetzelfde geldt voor een vast aantal kappers wier produktiecapaciteit in technische zin vermoedelijk weinig of niets toeneemt. De methodiek van het kappen is immers aan weinig veranderingen onderhevig.

(vervolg van blz. 552)

voldoen niet aan dit criterium. Het verdient overweging deze tegoeden niet langer tot de liquiditeitsmassa te rekenen.

- Passiva van geldscheppende instellingen met eenzelfde monetaire betekenis dienen op identieke wijze tot de liquiditeitsmassa te worden gerekend. Met het oog hierop is het gewenst deposito's en spaargelden op gelijke wijze te scheiden. Het criterium van de omloopsnelheid, zoals dat nu voor de scheiding van eigenlijk: oneigenlijk spaargeld en bepaalde deposito's wordt gehanteerd is daartoe ongeschikt.
- De onderscheiden liquiditeitsvormen dienen wat hun kwantitatieve omvang betreft onafhankelijk te zijn van elkaar. Wanneer dat niet het geval is, is de grootte van de liquiditeitsmassa afhankelijk van de verhouding der componenten en is de liquiditeitsquote niet langer een betrouwbaar monetair-politiek oriëntatiepunt. Aan deze

Nutstoevoeging

Om iets over de nutstoevoeging van beide categorieën beroepsbeoefenaren te kunnen zeggen — en omdat het in dit voorbeeld gaat om bestedingsmogelijkheden waarmee steeds een gering deel van het persoonlijke inkomen is gemoeid, is impliciet van het grensnut van de in de aangegeven richtingen aangewende gulden sprake — dient men over een indicatie te beschikken hoeveel van hun inkomen de consumenten in de ene en in de andere situatie aan de desbetreffende produkten (wensen te) besteden.

Om de gedachtegang te verduidelijken voer ik enkele voor een deel vereenvoudigende, niet de essentie van het betoog betreffende, vooronderstellingen in:

- de bevolking neemt niet (meer) toe;
- ook het totale nut (welvaart) blijft gelijk, mede doordat de inkomensverdeling onveranderd blijft 2);
- het nationaal inkomen was in de uitgangssituatie zeg f. 60 mrd. per jaar en in het vergelijkingsjaar f. 180 mrd.;
- het algemeen prijspeil steeg in de tussenliggende periode met zeg 50%.

Uit het schema, dat een vergelijking treft tussen beide genoemde produkten in de beide bedoelde jaren, blijkt dat de prijsstijging van grammofoonplaten ver bij de algemene prijsstijging is achtergebleven, terwijl voor de dienst „haar-

* De auteur is hoofd van het Bureau voor Economisch Onderzoek van de gemeente Rotterdam.

1) Zie edities van 16 januari en van 20 maart 1974.

2) In „ons model” zijn evenals in de werkelijkheid sterke krachten aanwezig om een ieder, ongeacht het verloop van zijn bijdrage aan het bruto nationaal product, in zijn relatieve inkomenspositie te handhaven.

voorwaarde voldoet het oneigenlijk spaargeld volgens de huidige omschrijving niet, zodat andermaal de omloopsnelheid de toets van de kritiek niet kan doorstaan. Het verdient aanbeveling haar te vervangen door een bepaald percentage van het totaal der spaargelden als secundaire liquiditeit aan te merken. Dit criterium kan eveneens voor deposito's gelden.

Als deze rectificaties in de omschrijving van de liquiditeitscomponenten worden aangebracht kan de quote als oriëntatie voor het monetaire beleid waarschijnlijk ook in de toekomst worden aanvaard. De voorgestelde veranderingen hebben dan ook uiteindelijk tot strekking een Nederlandse traditie op het terrein van monetaire analyse en beleid op verantwoorde wijze te handhaven.

C. J. Rijnvos

Jaar	Produkt	Productiecapaciteit x 1.000 eenheden	Afzet x 1.000 eenheden	Prijs per eenheid in guldens	Bestedingsquote in % van het nationaal inkomen	Productiviteitsindices gebaseerd op:		
						geproduceerd volumen p/man	het aandeel van de sector in het nat. inkomen gedeeld door het aantal werkenden	
							vóór herstel van de bezettingsgraad	na herstel van de bezettingsgraad
o grammofoonplaten	1.000	1.000	25	0,04	100	100	100
t grammofoonplaten	3.000	3.000	29	0,05	300	115	115
o coiffure	50.000	50.000	2,5	0,21	100	100	100
t coiffure	55.000	30.000	8	0,13	110	64	118

knippen" het tegenovergestelde geldt. Een en ander is onder meer het gevolg van het verschil in produktiviteitsstijging in technische zin tussen de grammofoonplatenindustrie en de kappersbranche. De belevingswaarde per grammofoonplaat is in mijn voorbeeld evenwel sterk afgenomen en die van een coiffure sterk toegenomen. Desondanks heeft de exorbitante prijsstijging van kappersdiensten haar uitwerking op de afzet niet gemist.

De grammofoonplatenindustrie blijkt haar aandeel in het nationaal inkomen als gevolg van een omzetsstijging die de relatieve prijsdaling meer dan gecompenseerd heeft, nog iets te hebben vergroot; aan de kapper daarentegen wordt in de nieuwe situatie een significant kleinere fractie van het nationaal inkomen besteed dan in de oude situatie.

Daar aangenomen is dat er van welvaartsstijging, noch welvaartsdaling sprake is, volgt hieruit rechtstreeks dat de werknemers in de grammofoonplatenindustrie in de nieuwe situatie meer welvaart scheppen dan in de oude, terwijl voor kappers het tegenovergestelde geldt.

Zou de kappersbranche door interne sanering (afvloeiing van overtollige kappers) aan de omzetsdaling het hoofd hebben weten te bieden en bijgevolg haar bezettingsgraad op peil hebben gehouden, dan moet de conclusie zijn, dat de arbeidsproductiviteitsstijging in economische zin bij kappers groter is geweest dan bij grammofoonplatenmakers. Dit geldt te meer, omdat de kapitaalintensiteit in de grammofoonplatenindustrie waarschijnlijk toegenomen is, zodat het meerinkomen per werkende ten dele aan de factor kapitaal toekomt.

Consument beslist

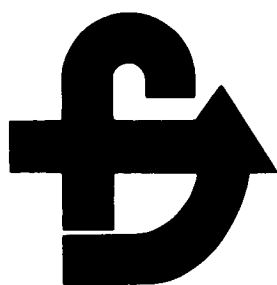
De conclusie uit het bovenstaande is, dat economisch gezien de consument beslist over de arbeidsproductiviteitsontwikkeling in de diverse sectoren. Hij beleeft namelijk de diverse produkten, hij ervaart het (grens)nut ervan. Dit lijkt een waarheid als een koe, doch het komt mij voor dat het begrip arbeidsproductiviteitsstijging (te) vaak in puur technische zin wordt gebruikt, onder meer bij loononderhandelingen, getuige bijvoorbeeld het volgende citaat:

„Onder vrije loonvorming zorgen de vakverenigingen ervoor, dat de werknemers in de bedrijven met de sterkste produktiviteitsstijging een loonsverhoging bereiken, die daarop is afgestemd. Onder invloed van de gespannen arbeidsmarkt moeten ook de zwakkere bedrijven deze loonsverhogingen betalen, omdat zij zich anders op de arbeidsmarkt niet kunnen handhaven. Omdat zij zich dit zonder prijsverhoging niet kunnen veroorloven leidt dit proces tot inflatie. Gegeven de omstandigheid, dat juist de uitvoerbedrijven een sterke produktiviteitsverhoging kennen, kan dit proces zich voortzetten zonder dat de uitvoer al te zeer in het gedrang komt. De inflatie zou volgens deze redenering sterker zijn, naarmate de produktiviteitsontwikkeling in de exportindustrie die in het overige bedrijfsleven (en met name de dienstensector) meer overtreft 3).

Een herbezinning op het begrip arbeidsproductiviteit, waartoe in het bovenstaande een eerste stap is gezet, lijkt dus alleszins zinvol.

A. C. van Wickeren

3) Ontleend aan Prof. Dr. W. Albeda, *Vakbeweging en onderneming*. Universitaire Pers, Rotterdam, 1971.

Fisconomie

Inlichtingenplicht jegens fiscus en fiscale strafvordering

MR. M. A. WISSELINK

1. Inleiding

Doeleinden en beginselen van belastingheffing staan wellicht meer ter discussie dan ooit. In samenhang daarmee is het verschijnsel van de belastingfraude weer een actueel onderzoekob-

ject geworden. Het doel van dit artikel is, iets te zeggen over twee daarmee verband houdende onderwerpen: de inlichtingenplicht jegens de fiscale administratie en de bevoegdheden van de fiscale administratie tot opsporing van fiscale delicten.

Besproken worden regelingen krachtens de Algemene Wet inzake Rijksbelastingen (AWR). Hoewel invoerrechten en accijnszaken relatief belangrijk zijn, laat ik de regelingen van de Algemene Wet inzake de douane en de accijnzen (AWDA) onvermeld.

2. Inlichtingenplicht jegens de fiscale administratie

Deze verplichting valt in twee delen uiteen: ten eerste de plicht tot het doen van een aangifte, ten tweede het verstrekken van inlichtingen op andere wijze.

a. Aangifteplicht

In de meeste gevallen is het doen van een aangifte door een potentiële belastingplichtige de eerste fase van de belastingheffing (het proces van de vaststelling van een belastingschuld). Hiermee worden de basisgegevens verstrekt. Om uitvoeringsredenen worden formulieren gebruikt. Specificaties mogen worden gevraagd, evenals overlegging van bescheiden. Originelen van juridische bewijspapieren behoeven niet te worden overgelegd. Deze worden of ter inzage verlangd of gekopieerd. In de praktijk stuurt de aangifteplichtige zelf afschriften of fotocopies mee. Deze moeten zijn gewaarmerkt, dat is, van een zodanige aantekening zijn voorzien dat daaruit kan blijken dat de afschriften enz., afkomstig zijn van de aangifteplichtige. Een handtekening alleen is niet voldoende. Naam en adres moeten worden toegevoegd. De praktijk zondigt hier wel eens tegen. De fiscus is soepel. Bij de aanslagbelastingen is de aangifte slechts één van de hulpmiddelen van de fiscus om achter de heffingsfeiten te komen. Bij de belastingen die bij wege van voldoening of afdracht op aangifte worden geheven, is de aangifte meer essentieel: de aangifte constateert, net zo als een aanslag bij de aanslagbelastingen, de belastingschuld. Een titel tot invordering voor de ontvanger is het niet. Wordt er niet op tijd na de aangifte voldaan of afgedragen, dan komt er een naheffingsaanslag, na een voorafgaand verzoek tot betaling, of soms ook direct. Dit laatste kan onder omstandigheden in strijd zijn met beginselen van behoorlijk bestuur (HR, BNB 1970/78).

De inspecteur mag, mits daardoor een juiste belastingheffing niet in het gedrang komt, genoegen nemen met een mondelinge aangifte. Dit is denkbaar bij eenvoudige inkomstenbelastinggevallen. Ook bij de omzetbelasting ter zake van invoer of uitvoer kan dit voorkomen (Min. Res. 21-12-1970, B70/24627, vermeld in aant. 7 op art. 23 Wet Omzetbelasting 1968, Vakstudie, en aant. 8 op art. 24 Wet Omzetbelasting 1968, Vakstudie). De vraag naar de gebondenheid van belastingplichtige (en inspecteur) aan de aangifte blijft hier onbesproken.

b. Inlichtingenplicht anders dan door aangifte

Dit onderwerp wordt in de AWR geregeld in hoofdstuk VIII, bijzondere bepalingen, afdeling 2, getiteld: „Verplichtingen ten dienste van de belasting-

heffing”. De kernartikelen zijn 47, 48 en 49.

1. Inlichtingenplicht inzake de eigen belastingaangelegenheden

Art. 47 AWR bepaalt in lid 1: „Een ieder is gehouden aan de inspecteur: a) de door deze gevorderde gegevens en inlichtingen te verstrekken welke voor de belastingheffing te zijnen aanzien van belang kunnen zijn; b) boeken en andere bescheiden waarvan de kennisneming van belang kan zijn voor de vaststelling van de feiten, welke invloed kunnen uitoefenen op de belastingheffing te zijnen aanzien, desgevorderd ter inzage te verstrekken”. Met „de inspecteur” worden ook bedoeld de hoofden van de Rijksaccountantsdienst, de Fiscale Inlichtingen- en Opsporingsdienst (de FIOD) en van de Landmeetkundige Dienst, alsmede de door dezen en de inspecteur aangewezen ambtenaren (art. 52 AWR, juncto art. 32 Uitvoeringsbeschikking AWR). Het valt direct op, dat de wettekst zeer ruim is gesteld. Dit is ook wel in overeenstemming met de ratio: zo weinig mogelijk belemmeringen voor een juiste belastingheffing. Vóór de invoering van de AWR was dit principieel hetzelfde. Daardoor blijft veel oude jurisprudentie nog relevant. Mits binnen de perken van behoorlijk bestuur, is de inspecteur vrij in de wijze waarop hij zijn inlichtingen wil verzamelen. Persoonlijke omstandigheden zoals ziekte van de belastingplichtige spelen een rol. Redelijke termijnen moeten worden gesteld.

Deze rubriek wordt verzorgd door het
Fiscaal Economisch Instituut van de
Erasmus Universiteit Rotterdam

Inzage van welke boeken en bescheiden? Niet alleen die, welke ingevolge civielrechtelijke (WVK, art. 6 o.a.) en fiscale (o.a. Wet OB, art. 35) wetgeving moeten worden gehouden, maar ook andere documenten (HR, B. 2676 en HR, B. 2962, gewezen voor de oorlogswinstbelasting). Ook in principe niet-financiële documenten, zoals notulen van aandeelhoudersvergaderingen (o.a. HR, B. 4594) en van commissarissenvergaderingen (HR, NJ 1967, no. 271) of, onder omstandigheden, patiëntenadministraties van medici (HR, BNB 1957/195 en HR, NJ 1965, no. 388). Soms brieven (HR, B. 5172). Ook correspondentie met de eigen accountant, belastingconsulent of andere adviseur! Dit zijn documenten inzake de eigen belastingaangelegenheden, niet die inzake derden, waarover art. 49 AWR handelt. Inzage moet worden verstrekt van alle boeken en bescheiden die men de facto bezit en niet alleen van die, waarvan men (mede) eigenaar is (HR, B. 5327). Dus ook in beginsel van stukken van een derde. Men moet ze, zoals gezegd, echter wel bezitten, dit is feite-

lijk onder zich hebben. Dit blijkt duidelijk uit HR, B. 4716. De HR eiste in dat geval niet, dat men actief optreedt in die zin, dat men rekening-courant-afschriften van zijn bankier opvraagt (als men die nog niet in huis heeft).

De plaats van inzage is niet voorgeschreven. Dit kan, naar redelijkheid te beoordelen, zijn het kantoor of het huis van de accountant of de belastingadviseur-gemachtigde (MVA aan de Tweede Kamer inzake de artt. 47, 48 en 49 AWR). Dit ziet op gevallen, waarin aldaar de zakelijke administraties worden gevoerd en niet bij de belastingplichtige-ondernemer thuis. Naar mijn mening zouden hier wel eens conflicten kunnen rijzen met betrekking tot de mate, waarin een accountant of belastingconsulent gegevens omtrent zijn cliënten dient te verschaffen. Daarover spreek ik straks bij de behandeling van art. 49 AWR. Het gaat om de grensbepaling tussen cliëntenboekhoudingen en correspondentie met en adviezen aan cliënten. Onder omstandigheden — naar redelijkheid te beoordelen — mag de fiscus de boeken of bescheiden tijdelijk meenemen.

De visiterende ambtenaar behoeft al speurende niet op de kale vloer te verblijven: de niet ingetrokken ministeriële resolutie 3-9-1923, no. 76, B. 3493, waarborgt dat hem een tafel en een stoel ter beschikking wordt gesteld. Gebeurt dat niet, dan wordt de belastingplichtige geacht niet aan zijn inzageplicht jegens de fiscus te hebben voldaan! Voor de rijksaccountant hoort daar een kop koffie bij. De FIOD dient die zelf mee te nemen, ter wille van de strikte onafhankelijkheid van het opsporingsonderzoek. Gedeeltelijk onklaar maken van documenten, bijvoorbeeld door bedekking bij fotocopieëring, is uiteraard verboden. De MVA op de Wet Vervanging Fiscaal Noodrecht (voorloper AWR) geeft het advies, voor bepaalde commerciële en andere geheimen strikt gescheiden administraties te houden. Dit moet dan uiteraard geheimen betreffen die niet relevant kunnen zijn voor de belastingheffing. De wetgever geeft hiermee blijk vertrouwen in de belastingplichtigen te stellen, maar stelt zware eisen aan de fiscale inlichtingenambtenaren.

Een beroep op een wettelijke geheimhoudingsplicht gaat niet op (art. 53, lid 1, AWR). De rechtspraak over artsen, die hun medische en financiële administratie niet gescheiden hielden, is hier een voorbeeld van. Ook hier geldt het devies van strikt gescheiden administraties. Doublures in patiëntengegevens zoals naam en adres moet men ervoor over hebben. Uiteraard moet de belastingplichtige toelaten, dat afschriften, uittreksels of fotocopies worden gemaakt (art. 50, lid 2, AWR).

Art. 48 AWR (inlichtingenplicht van inhoudingsplichtigen) bevat soortgelijke

regels als art. 47. Dit kan verder onbesproken blijven.

2. Inlichtingenplicht inzake belastingaangelegenheden van derden

Dit onderdeel is in hernieuwde belangstelling gekomen naar aanleiding van de lopende strafprocedure tegen de verzekeringsmaatschappij de Stad Rotterdam omtrent de polisadministratie van plezierjachten. Het relevante wetsartikel is art. 49 AWR, lid 1: „Hij, die binnen het Rijk een bedrijf of zelfstandig een beroep uitoefent, is gehouden desgevorderd aan de inspecteur de op dat bedrijf of beroep betrekking hebbende boeken en andere bescheiden, waarvan de kennisgeving van belang kan zijn voor de vaststelling van de feiten, welke invloed kunnen uitoefenen op de heffing van belasting van derden, ter inzage te verstrekken”. De term „inspecteur” heeft dezelfde betekenis als van art. 47 AWR. Zie het hiervoor opgemerkte.

Een kenmerkend verschil met art. 47 is de beperking die gelegen is in de woorden: „... op dat bedrijf of beroep betrekking hebbende boeken enz.”. De juridische titel krachtens welke de ondernemer de boeken enz. onder zich heeft, zal in beginsel onverschillig zijn. Het zal gaan om alle documenten die het (eigen) bedrijfsgebeuren bedoelen te registreren, ook als derden dit doen, zoals accountants of belasting- of administratieve consultants. Dit zijn mijns inziens de „commerciële” gegevens waarop de MVT op de wet VFN doelt. De tekst van het artikel is zo ruim als maar denkbaar is. Uit de wetsgeschiedenis (MVT inzake art. 3, Wet VFN: AWR Leidraad, par. 28, lid 2) blijkt, dat in elk geval op één punt een beperking wordt nagestreefd door de wetgever: in tegenstelling tot de inlichtingenplicht inzake de eigen belastingaangelegenheden wordt geen „actieve medewerking” gevorderd. Wat houdt dit in? Naar mijn mening alleen dit, dat men niet ongevraagd met gegevens behoeft te komen.

Van de zijde van waarschijnlijk vele belastingplichtigen wordt verdedigd, dat een ondernemer alleen dan inlichtingen over en inzage in boeken omtrent een derde behoeft te verstrekken als de bezoekende fiscale ambtenaar deze derde met name weet te noemen. Deze beperking valt niet uit de wet en haar geschiedenis af te leiden. Ook niet uit bestaande jurisprudentie. Er is een uitspraak van de Politierechter te Amsterdam van 29-6-1953, Weekblad no. 4153, die oordeelde dat de derde niet met name behoefde te worden genoemd.

Mogelijke beperkingen in verband met het privacy-beginsel, zoals neergelegd in art. 8 van het Verdrag van Rome tot bescherming van de rechten van de mens, moet ik op deze plaats onbesproken laten. Mr. F. de Graaf

heeft in het *Nederlandse Juristenblad* van 9 februari 1974 hierover een beschouwing gegeven.

Krachtens art. 53 AWR is beroep op een wettelijke geheimhoudingsplicht alleen voor die ondernemers of beroepsbeoefenaren mogelijk, die in de medische, godsdienstige of juridische vertrouwensfeer werkzaam zijn. Het zijn: bedienaren van de godsdienst, notarissen, advocaten en procureurs, geneeskundigen en apothekers. Alle andere vertrouwensfuncties, zoals die van bankier, accountants of belastingadviseurs, vallen hier dus niet onder. De Leidraad AWR, par. 32, lid 3 vermeldt echter ten aanzien van bankiers, dat met het oog op de goede functionering van de kredietverstrekking overlegging van volledige kredietdossiers en inzage van de zich in deze dossiers bevindende stukken — accountantsrapporten door de accountants van de bank aan haar uitgebracht, aantekeningen van interne aard, correspondentie tussen de kantoren van de bank onderling en dergelijke gegevens, die de debiteuren zelf niet of slechts ten dele bekend zijn — slechts in bijzondere gevallen dient te geschieden.

Dezelfde Leidraad vermeldt in par. 32, lid 2, dat ten aanzien van accountants en belastingconsulenten geen inzage behoort te worden geëist van de in de uitoefening van hun beroep aan cliënten verstrekte adviezen en met cliënten gevoerde correspondentie. Hieronder vallen dus allen, die zich materieel bezighouden met accountancy en belastingaangifte- en adviespraktijk, onder welke benaming dan ook. Hierboven wees ik op het punt, dat ingevolge art. 47 AWR de fiscus inzage mag hebben in door dezen, op kantoor of thuis, gevoerde cliëntenadministraties. Adviezen en correspondentie *daarover* vallen naar mijn mening niet onder de praktijkregels van de Leidraad.

3. Strafrechtelijke opsporingsbevoegdheden van fiscale ambtenaren

Dit betreft de speurdersrechten van de fiscus wanneer het vermoeden rijst, dat verplichtingen ten dienste van de belastingheffing niet zijn nagekomen, bijvoorbeeld de inlichtingenplichten ingevolge artt. 47 en 49 AWR.

a. Wie mogen strafrechtelijk speuren?

Behalve allen, die ingevolge art. 141 Wetboek van Strafvordering (SV) algemene opsporingsbevoegdheid bezitten, mogen in principe alle ambtenaren van de Rijksbelastingdienst (art. 80 AWR, lid 1) fiscale delicten opsporen. Ook de laagste commies. Als men formeel maar ambtenaar is. Arbeidscontractanten niet (Leidraad AWR, par. 61). Dus niet alleen de FIOD-ambtenaren, wat men op het eerste gezicht geneigd zou zijn te denken. Zij allen hebben de met opsporing samenhangende bevoegdheden, te weten die tot staande houden (art. 52

SV), aanhouden (art. 54 SV), in welk geval de Leidraad AWR, par. 64, de inschakeling van de FIOD in het algemeen wenselijk acht; inbeslagname (art. 81 AWR), betreden van plaatsen (art. 83 AWR) en het opmaken van proces-verbaal. Deze bevoegdheden gaan op een aantal punten verder dan die van gewone opsporingsambtenaren in verband met de speciale aard van fiscale delicten, met name ten aanzien van het bewijsmateriaal. Het betreden van plaatsen moet in één geval steeds via tussenkomst van de FIOD geschieden, nl. het betreden van een woning tegen de wil van de bewoner (Leidraad AWR, par. 66). De processen-verbaal inzake fiscale delicten, waarbij dwangmiddelen zoals voorlopige hechtenis zijn toegepast, zijn in de praktijk door de FIOD opgemaakt (Leidraad AWR, par. 77).

Alle fiscale opsporingsambtenaren zijn bevoegd ter zake van de commune delicten van ambtswang, wederspanningheid en niet voldoen aan een ambtelijk bevel (art. 88 AWR). Allen kunnen zij de hulp van gewone opsporingsambtenaren inroepen (politie, militairen en ook de BB) die verplicht zijn deze hulp onmiddellijk te verlenen (art. 146, leden 2 en 3 SV). Territoriale beperking ingevolge art. 146 SV geldt voor fiscale opsporingsambtenaren niet, omdat zij in hun hoedanigheid van opsporingsambtenaar geen ambtsgebied toegewezen hebben gekregen. Art. 80 AWR noemt dit namelijk niet. Dit is ook wel nodig, gelet op mogelijke verspreiding van bewijsstukken. De FIOD onderscheidt zich praktisch eigenlijk maar op één punt van de andere fiscale opsporingsambtenaren. Sommigen van deze dienst kunnen benoemd worden tot onbezoldigd ambtenaar of dito commissaris van de Rijkspolitie. Alsdan bezitten zij algemene opsporingsbevoegdheid, nl. die ter zake van gewone delicten, zoals valsheid in geschrifte of verduistering. In het laatste geval zijn zij tevens van rechtswege hulpofficier van justitie (art. 154, lid 4 SV), met alle bevoegdheden van dien.

b. Materieële grens opsporingsbevoegdheid

Dit ligt besloten in art. 27 SV. Men kan slechts opsporingsdaden verrichten ten aanzien van personen te wiens aanzien uit feiten of omstandigheden een redelijk vermoeden van schuld aan enig strafbaar feit voortvloeit. Dit geldt tot aan de zgn. vervolging, voor fiscale delicten dus tot aan vervolgingsdaden van het Openbaar Ministerie, na acties van de zijde van de Directeur van 's Rijks belastingen. Daarna is het feit van de ingestelde vervolging voldoende om als verdachte aangemerkt te worden. In de praktijk wordt de grens bepaald door de fiscale vaardigheden van de opsporingsambtenaar. Aangezien het fiscale recht — bijvoorbeeld bij de vaststelling van fiscale bedrijfswinst — zo sterk af-

hankelijk is van de financiële feiten en de gecompliceerde verwerking ervan in gespecialiseerde schrifturen, kan de fiscale ambtenaar vaak pas na voorafgaand onderzoek van boekhoudingen e.d. voldoende bewijs verkrijgen ten aanzien van een fiscaal delict. Dit houdt in, dat het „redelijke vermoeden” van schuld aan een fiscaal delict al aanwezig moet worden geacht, wanneer er nog maar één topje van een mogelijke ijsberg is te zien, doordat een controlerend ambtenaar of een rijksaccountant een bepaalde onregelmatigheid heeft ontdekt waar mogelijk nog meer achter zou kunnen zitten, zonder dat overigens op dat moment daarover al klaarheid bestaat. Bij een delict als bijvoorbeeld diefstal zal het niet anders zijn: het element van het aan een ander toebehoren van een goed kan ook niet direct worden vastgesteld, de politie-ambtenaar zal alleen een zeker vermoeden kunnen hebben. Dat zal in de praktijk voldoende zijn voor het bevoegd verrichten van opsporingsdaden. „Redelijk” vermoeden in art. 27 SV zal, voor fiscale delicten althans, moeten worden gelezen als denkbaar of verdedigbaar.

De verdachte behoeft niet te antwoorden op vragen (art. 29 SV). Dit recht moet hem weer worden meegedeeld sinds de wet van 26 oktober 1973, S. 509. Als iemand, die van een fiscaal delict wordt verdacht, van dit recht gebruik maakt, zal hem dit niet baten als boeken en bescheiden bewijs opleveren van bijvoorbeeld het verzwegen zijn van inkomen. Dit kan wellicht wel wat uitmaken, als het opzetvereiste van bijvoorbeeld art. 68, lid 2 AWR aangetoond moet worden (niet als delictselement — schuld is voldoende —, wel als voorwaarde voor een hogere straf).

In theorie is er een merkwaardige inconsequentie tussen de inlichtingenbevoegdheden en de opsporingsbevoegdheden van fiscale ambtenaren. Ingevolge de artt. 47, 48 en 49 AWR is men in beginsel verplicht de inlichtingen „te verstrekken”. Voor zover dit mondeling kan, mag men dus niet zijn mond houden. De strafrechtelijke opsporingsbevoegdheid, die qua strekking geacht moet worden verder te gaan, moet daarentegen halt houden als de verdachte niet verbaal wenst te communiceren. Hier blijkt dus in wezen een kortsluiting tussen een beginsel van strafvordering en de eisen die gesteld worden door een realisatie van een juiste belastingheffing. Om het extreem te stellen, de fiscale ambtenaar — bijvoorbeeld de FIOD — kan zeggen: van het Wetboek van Strafvordering mag u uw mond houden. Nu spreek ik echter tegen u in mijn hoedanigheid van inlichtingenambtenaar. Spreek u maar. Als u uw mond houdt bent u strafbaar. Leest u maar art. 68, lid 1, sub b, AWR. In de praktijk zal een dergelijke

juridisch-theoretische stok achter de deur wel niet gehanteerd worden, om de eenvoudige reden dat de al dan niet gefraudeerde zakenman (of klusjesman) juist al zijn oratorische talenten zal gebruiken ten einde — als de gelegenheid daar is — de menselijke zwakheden van de visiterende ambtenaar te bespelen. De FIOD is daarmee beroepshalve vertrouwd. Rijksaccountants en inspecteurs zullen zich minder gemakkelijk met de rol van politiemann kunnen identificeren. Zij zijn kwets-

baarder. Zij moeten zich (of laten zich) technieken van verbale agressie, zoals het aan de praat houden of het platpraten, met koffie en geringe versnaperingen omlijst, van de zijde van al dan niet gefraudeerde belastingplichtigen laten welgevalen. Een aardig onderwerp voor een post-doctorale of andere cursus voor fiscale ambtenaren zou zijn: gesprekspsychologische vaardigheden.

M. A. Wisselink

Dr. W. Roest: Bouw en economische groei. EIB/Kluwerreeks, Kluwer, Deventer, 1973, 159 blz., f. 24,50.

In het hier te bespreken boek heeft de auteur een poging ondernomen enige samenhangen bloot te leggen tussen de bouw en de economische groei. De studie bestaat uit twee delen. Het eerste deel behandelt de behoefte aan investeringen in bouwwerken op lange termijn. In het tweede deel wordt ingegaan op het inkomens- en capaciteitseffect van de investeringen in bouwwerken. Het eerste deel is verreweg het omvangrijkst; aan het inkomens- en capaciteits-effect wordt slechts één hoofdstuk gewijd. De ontwikkeling van de woningbouw krijgt onevenredig veel aandacht. Er worden zelfs prognoses opgesteld voor deze sector. Over de lange-termijnontwikkeling van de utiliteitsbouw en de weg- en waterbouw blijft men daarentegen in het ongewisse.

In het hoofdstuk over definities en classificaties wordt, als uitgangspunt, de economische groei gedefinieerd als een proces waardoor het netto reële nationale inkomen gedurende een lange periode toeneemt. Kennelijk is hier gekozen voor de traditionele praktische benadering van het begrip economische groei. De laatste jaren is van een duidelijke kentering in deze opvatting sprake. Thans krijgen de samenstellende delen en de externe effecten van de traditioneel gemeten groei veel aandacht. Door van de traditionele benadering uit te gaan, gaat Roest aan deze gewijzigde inzichten voorbij en daarmee ook aan allerlei differentiaties in de woonbehoefte en -voorziening en aan de grote betekenis van de bouw voor de ruimtelijke-ordeningsproblematiek (en omgekeerd!).

Vervolgens worden twee hoofdstukken gewijd aan enige cijfermatige ontwikkelingen in de bouwnijverheid. De

schrijver constateert dat het aandeel van de bouwnijverheid in de totale binnenlandse produktie — beide in lopende prijzen gemeten — in de meeste OECD-landen is toegenomen. Deze toename is voornamelijk veroorzaakt door de relatief gestegen bouwrijzen, d.w.z. de prijsstijging van de toegevoegde waarde van de bouw ten opzichte van de algemene prijsstijging. Als belangrijke oorzaak van dit verschijnsel wordt de relatief lage arbeidsproduktiviteitsstijging in de bouw genoemd.

De twee hierop volgende hoofdstukken zijn geheel gewijd aan de woningbouw. De beschouwingen over de woningbouw behoren tot de verst uitgewerkte onderdelen van het boek. Ten einde tot een systematische aanpak te komen, wordt bij deze beschouwingen een economisch model voor de woningbouw als uitgangspunt genomen. Het model bestaat uit elf vergelijkingen met betrekking tot de gewenste woningvoorraad, de behoefte aan nieuwe woningen, de investeringen in woningen en het beslag op het nationale inkomen. Zoals de auteur aangeeft, betreft het een eenvoudig model, slechts bestaande uit definitievergelijkingen en exogene trends.

De centrale vergelijking in het model is de „verklaring” van de gewenste woningvoorraad per 1.000 inwoners. Roest merkt op dat in zijn analyse de gewenste woningvoorraad per 1.000 inwoners een endogene variabele is. Deze opmerking is echter betwistbaar, omdat deze grootte niet uit het model wordt verklaard, maar uit het verloop van de tijd.

Uitgebreid wordt ingegaan op de vorm en de empirische toetsing van de woningbehoeftefunctie. Gesteld wordt

dat op de lange termijn de woningbehoefte per 1.000 inwoners een verzadigingsniveau kent. Daarom wordt verondersteld dat de ontwikkeling van deze woningbehoefte in de tijd volgens een logistische kromme zal verlopen. Deze functie blijkt in de praktijk goed bij de ontwikkeling in het verleden aan te sluiten. Hoe deze toets werd uitgevoerd, wordt niet vermeld; evenmin worden de standaardfouten der parameters genoemd. Ook worden de gevonden resultaten onvoldoende gerelativeerd wegens het feit dat zich slechts weinig of geen waarnemingen „voorbij” het buigpunt van de logistische kromme bevinden. Een dergelijke situatie brengt met zich dat de ontwikkeling op lange termijn toch wel met grote onzekerheden is behept; de geschatte ontwikkeling zal sterk afhangen van de a priori veronderstelde vorm van de verzadigingscurve. De consequenties van een verkeerde specificatie van de woningbehoefte per 1.000 inwoners behoeven voor de raming van de totale woningbehoefte relatief niet groot te zijn. De gevolgen voor de raming van de jaarlijkse woningproductie kunnen echter aanzienlijk zijn.

Roest is niet tevreden met zijn verklaring van de woningbehoefte uit het verloop van de tijd en onderneemt pogingen de samenhang met het inkomen te vinden. Deze samenhang blijkt inderdaad te bestaan. Toch wordt door hem de samenhang met de tijd — via een logistische kromme — verkozen boven de samenhang met het inkomen — via een functie met constante inkomenselasticiteit —, omdat naar zijn mening de ontwikkeling van de woningbehoefte per 1.000 inwoners een verzadigingsniveau heeft. Deze keuze is merkwaardig omdat het toch mogelijk moet zijn een woningbehoeftefunctie te ontwerpen die een verzadigingsniveau bevat en waarin het inkomen het groeitempo naar dit verzadigingsniveau bepaalt.

Het model wordt door Roest voor Nederland uitgewerkt voor de periode 1900-2000. Om de trendmatige woningproductie tot 2000 te kunnen bepalen, moet nog een belangrijke grootheid worden afgeleid, nl. de gewenste levensduur. Deze levensduur wordt, aan de hand van afbraakcijfers uit het verleden en de normen van de overheid en de bewoners zoals die tot uitdrukking kwamen in gehouden onderzoeken, gesteld op 80 jaar.

De ramingen van de (gewenste) trendmatige woningproductie tot 2000 leiden tot de conclusie dat het „huidige” (1971) produktievolumé ver boven de trend ligt. De reden is natuurlijk de inhaal van het grote tekort na 1940-1945. Voortzetting van het produktieniveau van 1971 betekent dat aan het begin van de periode 1980-1990 het woningtekort zal zijn opgeheven. Handhaving van de evenwichtsvoorraad is daarna gewaarborgd bij een trendma-

tige woningproductie van ongeveer 95.000 woningen per jaar. Een woningproductie van deze omvang kan leiden tot een dalend beslag van de investeringen in woningen op het nationale inkomen en een overtollige woningbouwcapaciteit. Deze financiële verruiming en vrijkomende bouwcapaciteit zou volgens de auteur onder meer kunnen worden gebruikt voor een kwalitatieve verbetering van de woningen.

Na deze cijfermatige exercities merkt de auteur op dat hij een variabele niet in beschouwing heeft genomen, nl. de investeringen in groot onderhoud (d.w.z. renovatie, rehabilitatie, verbetering enz.). Hij stelt dat zijn model slechts in die zin zal moeten worden gemodificeerd dat de vergelijking die de reële investeringen in woningen aangeeft deze niet „verklaart” uit alleen de woningproductie in aantallen vermenigvuldigd met de reële investering per woning, maar uit de som van dit produkt en de investeringen in groot onderhoud. De consequenties zijn echter naar mijn mening veel groter: het model zal moeten worden herzien. Is een woning sterk verouderd (economisch of sociaal „versleten” en moet de woningvoorraad minstens op peil blijven, dan bestaan er twee mogelijkheden: renovatie of vervanging. Dit heeft voor het model tweërlei gevolg.

1. Renovatie of „groot onderhoud” leidt tot een verlenging van de levensduur van de woning. Een raming van de feitelijke levensduur van een woning, d.w.z. de periode waarna beslist is of tot renovatie dan wel vervanging wordt overgegaan, kan niet alleen worden berekend uit de nieuwbouw en afbraak uit het verleden, maar men moet tevens met de gepleegde renovatie rekening houden. In het model zou een vergelijking moeten worden opgenomen die het effect van groot onderhoud op de levensduur aangeeft. Omdat — zoals de auteur stelt — het groot onderhoud in het verleden relatief gering is geweest, is deze variabele niet in het model betrokken.

2. Groot onderhoud en vervanging door nieuwbouw zijn woontechnisch elkaars substituten. De sociale, culturele en ruimtelijke aspecten van beide zijn echter geheel verschillend. Beschouwingen over deze drie aspecten passen niet in Roests geaggregeerde groeiconceptie en worden daarom door hem slechts in voetnoten aangeduid. Wat de ontwikkeling van de woningbouw op de lange termijn betreft, is het waarschijnlijk dat de behoefte aan de terugdringing van ongebreidelde suburbanisatieprocessen en de toenemende drang tot behoud van sociale en culturele facetten der (verouderde) binnensteden zullen leiden tot een duidelijke accentverschuiving van nieuwbouw naar renovatie. Een lange-termijnprognose van de woningbouw dient zich dus expliciet over de omvang van de renovatie uit te spreken. Dit heeft voor het door Roest gehanteerde model het gevolg dat niet alleen het groot onderhoud als variabele moet worden opgenomen, maar dat ook de woonbehoefte (ruimtelijk) zou moeten worden gedifferentieerd.

Het laatste deel van het boek behandelt het inkomens-, werkgelegenheids- en capaciteitseffect van investeringen in bouwwerken. Het inkomenseffect is de uitkomst van het multiplierproces en het capaciteitseffect is de verhoging van het potentiële goederenaanbod door de toevoeging aan de kapitaalgoederenvoorraad. De auteur komt tot de conclusie dat de investeringen in bouwwerken een groot inkomenseffect hebben vergeleken met andere investeringen. De directe bijdrage van de investeringen in woningen tot de economische groei blijkt gering te zijn.

Rest nog te vermelden dat het boek prettig leesbaar is geschreven, met helaas nogal wat zetfouten in de literatuurverwijzingen. Het is interessante lectuur voor hen die voor het bouwen en de economie belangstelling hebben.

Drs. J. A. M. Heijke

Prof. Dr. Th. L. M. Thurlings: Begroting en belasting; een studie over overheidsfinanciën. Kluwer BV, Deventer, 1974, 157 blz., f. 19,50.

De hoeveelheid belangwekkende informatie die ons ter beschikking komt groeit snel; de branchevervaging waarmee praktisch elke wetenschap en discipline te kampen heeft, stelt extra hoge eisen aan een doelmatige informatieselectie. De boekbespreker zal daarom in toenemende mate hoge eisen aan zijn object moeten stellen zoals: bevat het boek nieuwe informatie? Zo niet, wordt bekende informatie op een nieuwe en systematische wijze verstrekt? Is taalgebruik en abstractieniveau consequent en op een bepaalde lezerskring gericht? Het boek van Thurlings voldoet naar mijn mening niet aan deze eisen; hoewel

het niet meer pretendeert te geven dan een aanvulling op de bekende Nederlandse boeken op het terrein van de overheidsfinanciën, wordt in het bestek van 150 bladzijden een veelheid van onderwerpen en benaderingen gekozen, terwijl verschil van diepgang en bekend veronderstelde feiten en theorieën worden gehanteerd. Daarmee leest slechts een lezer die heel goed thuis is op een zeer breed terrein van overheidsfinanciën zonder al te veel problemen dit boek uit; voor hem is het echter niet geschreven.

Zo kan in dit zeer korte bestek nauwelijks een alinea worden besteed aan het

karakter van een belasting op de toegevoegde waarde, maar enkele bladzijden worden gewijd aan de harmonisatie van verbruiksbelastingen in de Europese Gemeenschap. Terwijl in een kort hoofdstuk beginselen en doeleinden van belastingheffing worden geschetst, ontbreekt enige informatie over afwentelings-theorie. Relatief veel aandacht wordt besteed aan de macro-economische aspecten van de overheidsfinanciën, waarbij de symbolentaal van modellenbouwers wordt gehanteerd. In dit primair institutioneel georiënteerde boek stelt dat onnodige eisen aan de lezer, die wel het nodige van de macro-economische denkwijze moet kennen om deze hoofdstukken te kunnen begrijpen.

Terwijl ongeveer twintig bladzijden beschikbaar blijven voor de financiële verhouding tussen overheden, wordt wél overigens aardige informatie gegeven over de financiële verhouding in ons land in 1650 en wordt de financiële verhouding in enkele landen in enkele bladzijden afgedaan, maar kunnen daarvoor actuele en urgente problemen op dit terrein nauwelijks worden aangevoerd.

Het is jammer dat Thurlings niet consequent voor een beschrijving van de institutionele en politieke aspecten van de overheidsfinanciën heeft gekozen.

E. L. Berg

G. V. Forrest: An analysis of banking structures in the European Community. The Banker Research Unit (*Financial Times* en *The Banker*), Londen, 1974, 75 blz.

Dit boek dient als gids van het bankwezen in de negen landen van de Europese Gemeenschappen. Per land wordt de belangrijkste informatie gegeven van de centrale bank, de commerciële banken, de boerenleenbanken en de spaarbanken.

Prof. Dr. H. J. J. van Beinum: Over post-akademiaal onderwijs in de bedrijfskunde. H. E. Stenfert Kroese BV, Leiden, 1973, 46 blz., f. 6,25.

Beschouwingen over de relatie tussen de wereld van de manager en het post-academiale leren.

Ad Teulings (red.): Onderneming en vakbeweging. Universitaire Pers, Rotterdam, 1973, 171 blz., f. 15.

Boekaflevering 1973 van *Mens en maatschappij*, driemaandelijks tijdschrift voor sociale wetenschappen, over ontwikkelingstendenties in de arbeidsverhoudingen. De problematiek van onderneming en vakbeweging wordt belicht door Elmar Altvater, Rien Huiskamp en Frans Leynse en met empirische studies gedocumenteerd door Roger Cornn, Arnold Walravens, Ad Teulings, Cor Lammers en John Eldridge.

Drs. J. G. Boschert, Drs. G. J. J. Egbers en Drs. M. de Smidt: De wereld in stukken; sociaal-geografische beschouwingen rondom het ruimtelijk beleid in Nederland. Unieboek NV, Bussum/Roemen, Roermond, 1974, 230 blz., f. 17,50.

In dit boek worden eerst de veranderingen in het sinds het begin van de jaren vijftig gevoerde ruimtelijke beleid geschetst, waarna de belangrijkste problemen van de recente ontwikkelingen in de Randstad, het Noorden en het Zuiden aan de orde komen. Tevens wordt aandacht besteed aan de structureel zwakke bedrijfstakken. Het boek berust in hoofdzaak op colleges die in het kader van de aardrijkskundelessen voor MAVO- en LBO-docenten te Utrecht, Eindhoven en Breda werden gegeven. Behalve voor deze docenten is het boek ook geschreven voor studenten en leerlingen van de hoogste klassen van het VWO.

CBS: Elektrotechnische industrie 1969 en 1970. Produktiestatistiek, Staatsuitgeverij, Den Haag, 1974, 24 blz., f. 5.

Deze statistiek heeft betrekking op de bedrijven die zich toeleggen op de vervaardiging van producten welke verband houden met de opwekking, de distributie en het verbruik van elektrische energie en de technische toepassing van elektrische verschijnselen.

organisatie- en planningsdeskundige bij volkshuisvesting, amsterdam

Bij het Stafbureau van de Gemeentelijke Dienst Volkshuisvesting kan op korte termijn worden geplaatst een medewerker op academisch niveau, wiens taak voornamelijk zal liggen op het gebied van planning en organisatie. Dit zal onder andere inhouden: plannen van de werkzaamheden van de dienst op middellange en korte termijn; coördinatie bij het opstellen van investerings- en andere programma's alsmede het

afstemmen van investeringsprogramma's op de (meerjaren)-begroting; rapportering over de realisering van de plannen; onderlinge afstemming van taak en capaciteit van de dienst; bewaking van de organisatie van de dienst door middel van periodieke doorlichting van alle onderdelen; medewerken aan de opstelling van beleidsnota's. In verband met vorengenoemde taken, die met enkele gekwalificeerde medewerkers worden verricht, zal de gezochte functionaris intensief contact moeten onderhouden zowel met de verschillende afdelingen binnen de dienst als met andere gemeentelijke diensttakken.

Aan een gegadigde die bovenstaande werkzaamheden naar behoren meent te kunnen vervullen, bij voorkeur ervaring heeft op de aangegeven taakgebieden en derhalve beschikt over initiatief, goede contactkwaliteiten en een behoorlijke zowel schriftelijke als mondelinge uitdrucksvaardigheid, wordt een salaris geboden, dat afhankelijk van leeftijd en ervaring tot maximaal f 3.821,- bruto per maand kan bedragen. De voor overheidspersoneel geldende rechtspositieregelingen zijn van toepassing. Een psychologisch onderzoek maakt deel uit van de selectieprocedure.

gemeente amsterdam

Schriftelijke sollicitaties te richten aan de waarnemend directeur van de Dienst der Gemeentelijke Personeelsvoorziening, Jan Luijkenstraat 94, Amsterdam (Oud-Zuid), onder no. A 9689

PROVINCIE FRIESLAND

Op de 2e afdeling ter provinciale griffie is plaats voor een

MEDEWERKER

Functie-informatie: De taken van genoemde afdeling hebben in hoofdzaak betrekking op:

- uitvoering provincie- en gemeentewet, bestuurlijke organisatie, juridische aangelegenheden, administratieve beroepen;
- onderwijs en cultuur;
- sociale zaken, maatschappelijk werk en volksgezondheid;
- de economische ontwikkeling, waaronder met name ook vallen algemeen agrarische aangelegenheden.

De te benoemen functionaris zal primair worden belast met de onder d bedoelde zaken (annex het secretariaatswerk voor verschillende commissies) en zal ook worden ingeschakeld bij de werkzaamheden, welke voor de provincie zullen voortvloeien uit de opstelling van een integraal structuurplan voor het Noorden des Lands. Hij zal echter zonedig ook werkzaamheden moeten verrichten, die niet speciaal op economisch terrein liggen doch een meer algemeen bestuurlijk karakter hebben.

Functie-eisen: Gedacht wordt daarom aan iemand met een zodanige opleiding (b.v. G.A. II of een jurist met bijvak economie), ervaring en belangstelling, dat van hem — behalve in de (regionaal) economische incl. agrarische sector, waarop het accent rust — ook op het andere hierboven aangeduide terrein een goede inbreng mag worden verwacht, zowel in het beleids- als in het uitvoerende vlak.

Bekwaamheid in redactiewerk is vereist.

Salaris: Salaris maximaal f 3.553,— bruto per maand. (exclusief f 45,— Machtigingswet).

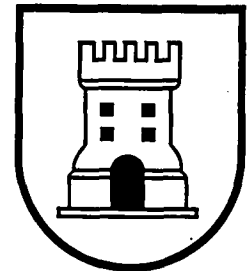
Een psychologisch onderzoek behoort tot de selectieprocedure.

Sollicitaties binnen 14 dagen aan de griffier der staten, Tweebakmarkt 52, Leeuwarden.

Ter gemeente-secretarie, afdeling financiën, wordt gevraagd een

beleids- medewerker

GEMEENTE
VOORBURG

Functie-informatie:

Met het oog op een onderlinge afstemming van de ontwikkeling der gemeente en haar budget, zal deze functionaris zijn activiteiten moeten richten op de integratie/coördinatie van het financiële beleid m.b.t. alle sectoren van gemeentelijke zorg.

Hierbij zal gebruik moeten worden gemaakt van eigentijdse methodieken, zoals middellange termijnplanning en meerjarenbegroting.

Vereist:

- universitaire opleiding economie (bij voorkeur openbare financiën) dan wel een voltooide vakopleiding op financieel-economisch terrein der gemeente (GA en GF)
- een kritische instelling en analytisch vermogen
- goede contactuele eigenschappen
- goede schriftelijke en mondelinge uitdrukkingsvaardigheid

De salariering bedraagt afhankelijk van leeftijd en ervaring max. f. 3013,— p.m. (exclusief toeslag machtigingswet).

Sollicitaties te richten aan burgemeester en wethouders, Herenstraat 42, Voorburg, onder vermelding van nr. E 35.